

~~K-5817^a~~

N=4-5. 1936r.

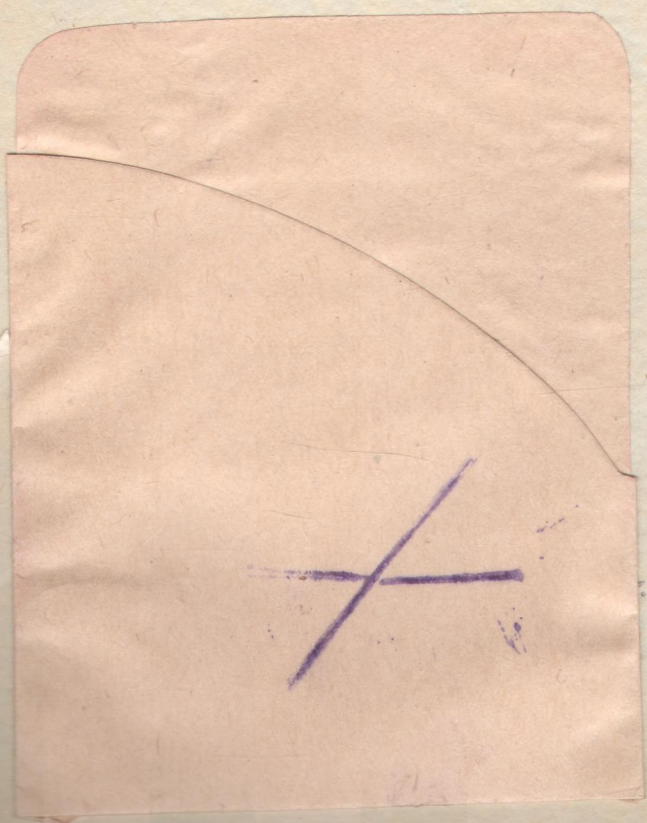
1787172

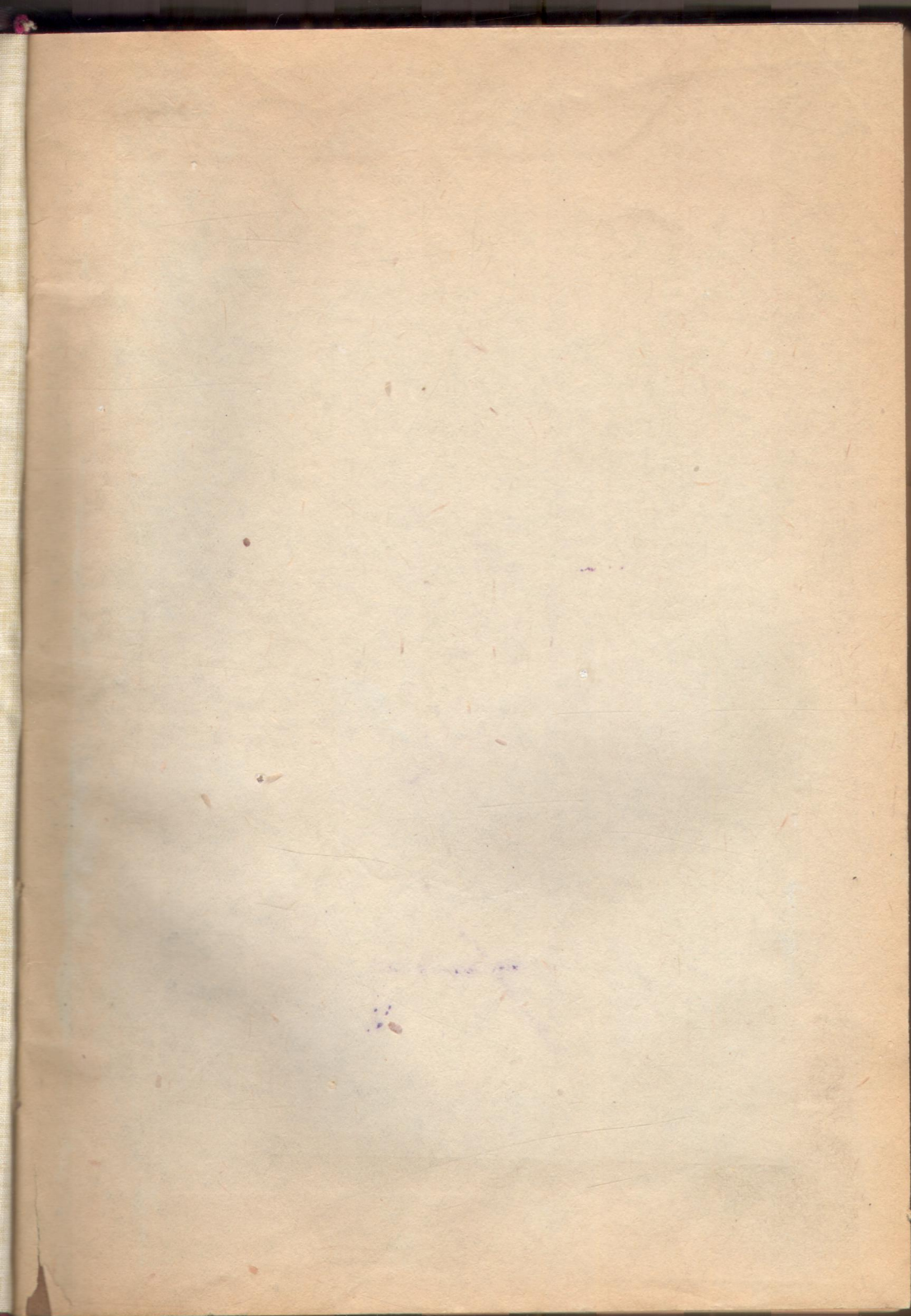
V.N. Karazin Kharkiv National University

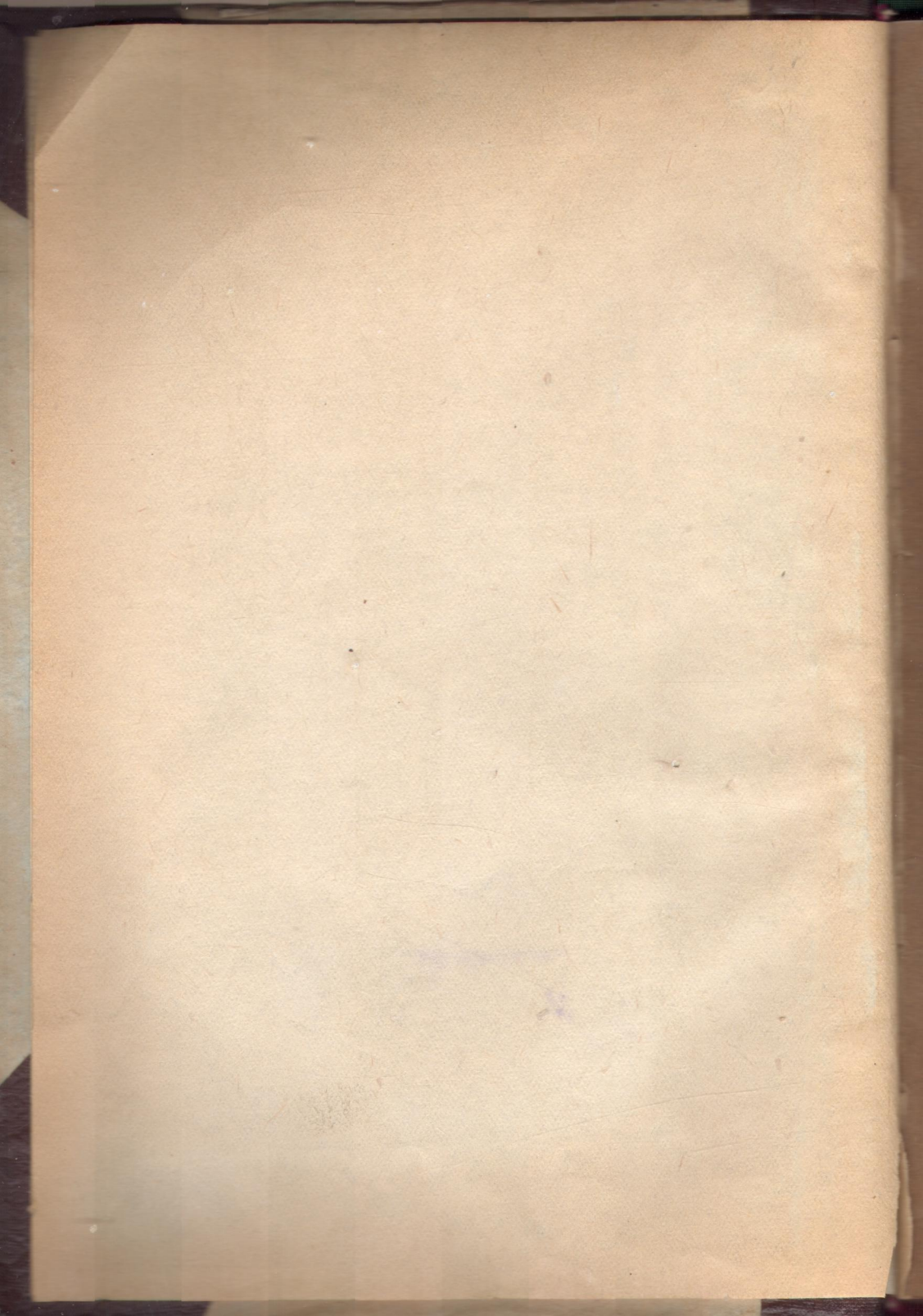

00721328

7

K.5817^A

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

Л

ЛИСТОПАД

1936

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

NEGOTIATION

LAHORE

952

RECEIVED BY THE OFFICE OF THE SECRETARY OF THE ARMY

к. 5817^А

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

40

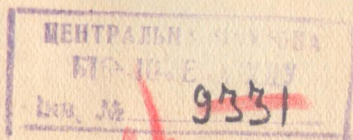
ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН УКРАЇНСЬКОГО ТА ХАРКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО
ПРАВЛІННЯ СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

4

листопад

1936

53 62
ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ • ХАРКІВ

З М І С Т

	Стор.
Доповідь товариша Сталіна І. В. на VIII Всесоюзному З'їзді Рад про проект Конституції Союзу РСР	3
Терень Масенко — Книга. Поезія	28
Марія Пригара — Сашко. Поема	29
Андрій Малишко — Як співала мати. Поезія	32
Віталій Чигирин — Квітень. Роман (закінчення)	34
С. Маршак — Війна з Дніпром. Поезія. Переклад Павла Тичини	50
Андор Габор — Календар. Оповідання. Перекл. Є. Касяненка	54
Олександр Корж — Радянський обрій. Поезія	58
Генадій Брежньов — Прощання. Поезія	60
Григорій Триліський — Зустріч з Горлівкою. Поезія	61
Емануїл Теслер — „Хунхузи“. Оповідання. Перекл. Н. Щербини	62
Терень Масенко — Якубу Коласу. Поезія	69
Я. Бронштейн — Народний поет Радянської Білорусі. Стаття	71
Ігор Муратов — Якуб Колас. Поезія	74
На святкуванні ювілею народного поета Білорусі. Замітка	75
Олександр Васильєв — Спогади учасника революції 1905 року в Харкові. Записки	76
В. Курашова і Н. Розін — Письменник - більшовик. Стаття	88
Література, мистецтво, наука	97

ДОПОВІДЬ ТОВАРИША СТАЛІНА Й. В. НА VIII ВСЕСОЮЗНОМУ З'ІЗДІ РАД ПРО ПРОЕКТ КОНСТИТУЦІЇ СОЮЗУ РСР

(Поява товариша Сталіна на трибуні зустрічається тривалою бурхливою овацією всього залу. Весь зал встає. З усіх боків несуться вигуки: „Ура товаришеві Сталіну!“ „Хай живе товариш Сталін!“ „Хай живе великий Сталін!“ „Великому генію товаришеві Сталіну ура!“ „Віват!“ „Рот фронт!“ „Товаришеві Сталіну слава!“).

I

УТВОРЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ КОМІСІЇ І ЇЇ ЗАВДАННЯ

Товариші!

Конституційна Комісія, проект якої подано на розгляд цього З'їзду, була утворена, як відомо, за спеціальною постановою VII З'їзду Рад Союзу РСР. Постанова ця була ухвалена 6 лютого 1935 року. В ній сказано:

„1. Внести в Конституцію Союзу РСР зміни в напрямі:
а) дальшої демократизації виборчої системи в розумінні заміни не цілком рівних виборів рівними, багатоступневих — прямими, відкритих — закритими;

б) уточнення соціально-економічної основи Конституції в розумінні приведення Конституції у відповідність з нинішнім співвідношенням класових сил в СРСР (створення нової соціалістичної індустрії, розгром куркульства, перемога колгоспного ладу, утвердження соціалістичної власності, як основи радянського суспільства і т. п.).

2. Запропонувати Центральному Виконавчому Комітетові Союзу РСР обрати Конституційну Комісію, якій доручити виробити виправлений текст Конституції на зазначених у пункті першому основах і внести його на затвердження Сесії ЦВК Союзу РСР.

3. Найближчі чергові вибори органів радянської влади в Союзі РСР провести на основі нової виборчої системи“.

Це було 6 лютого 1935 року. Через день після ухвалення цієї постанови, тобто 7 лютого 1935 року, зібралася Перша

Сесія Центрального Виконавчого Комітету Союзу РСР і, на виконання постанови VII З'їзду Рад СРСР, утворила Конституційну Комісію в кількості 31 чоловіка. Вона доручила Конституційній Комісії виробити проект виправленої Конституції СРСР.

Такі є формальні підстави і директиви верховного органу СРСР, на базі яких повинна була розгорнути свою роботу Конституційна Комісія.

Таким чином Конституційна Комісія повинна була внести зміни в нині діючу Конституцію, прийняту в 1924 році, врахувавши при цьому ті зрушення в житті Союзу РСР в бік соціалізму, які були здійснені за період від 1924 року до наших днів.

II

ЗМІНИ В ЖИТТІ СРСР ЗА ПЕРІОД ВІД 1924 РОКУ ДО 1936 РОКУ

Які є ті зміни в житті СРСР, що здійснились за період від 1924 року до 1936 року і що їх повинна була відбити Конституційна Комісія в своєму проекті Конституції?

В чому суть цих змін?

Що мали ми в 1924 році?

Це був перший період НЕП'у, коли Радянська влада допустила деяке пожвавлення капіталізму при всебічному розвитку соціалізму, коли вона розраховувала на те, щоб у ході змагання двох систем господарства, капіталістичної і соціалістичної, організувати перевагу соціалістичної системи над капіталістичною. Завдання полягало в тому, щоб у ході цього змагання зміцнити позиції соціалізму, добитися ліквідації капіталістичних елементів і завершити перемогу соціалістичної системи, як основної системи народного господарства.

Наша промисловість являла тоді незavidну картину, особливо важка промисловість. Правда, вона відбудовувалась по троху, але далеко ще не довела своєї продукції до довоєнного рівня. Вона базувалась на старій відсталій і небагатій техніці. Звичайно, вона розвивалась у бік соціалізму. Питома вага соціалістичного сектора нашої промисловості становила тоді близько 80 процентів. Але сектор капіталізму мав усе ж за собою не менше 20 процентів промисловості.

Наше сільське господарство являло ще більш непривабливу картину. Правда, клас поміщиків був уже ліквідований, але зате клас сільськогосподарських капіталістів, клас куркулів, являв ще досить значну силу. В цілому сільське господарство нагадувало тоді неосяжний океан дрібних одноосібних селянських господарств з їх відсталою середньовічною технікою. В цьому океані у вигляді окремих точок і острівців існували колгоспи й радгоспи, які не мали ще,

власне кажучи, скількинебудь серйозного значення в нашому народному господарстві. Колгоспи й радгоспи були слабкі, а куркуль був ще в силі. Ми говорили тоді не про ліквідацію куркульства, а про його обмеження.

Те саме треба сказати щодо товарообороту в країні. Соціалістичний сектор у товарообороті становив якихнебудь 50—60 процентів,—не більше, а вся решта поля була зайнята купцями, спекулянтами та іншими приватниками.

Така була картина нашої економіки в 1924 році.

Що ми маємо тепер, у 1936 році?

Якщо ми мали тоді перший період НЕП'у, початок НЕП'у, період деякого пожвавлення капіталізму, то ми маємо тепер останній період НЕП'у, кінець НЕП'у, період цілковитої ліквідації капіталізму в усіх сферах народного господарства.

Почати хоча б з того, що наша промисловість виросла за цей період у гігантську силу. Тепер уже не можна назвати її слабою і технічно погано оснащеною. Навпаки, вона базується тепер на новій, багатій сучасній техніці з дуже розвиненою важкою індустрією і ще більш розвиненим машинобудуванням. Найголовніше ж у тому, що капіталізм вигнано зовсім із сфери нашої промисловості, а соціалістична форма виробництва є тепер неподільно пануючою системою в галузі нашої промисловості. Не можна вважати дрібницею той факт, що наша нинішня соціалістична індустрія з точки зору обсягу продукції перевищує індустрію довоєнного часу більше ніж у сім разів.

В галузі сільського господарства замість океану дрібних одноосібних селянських господарств з їх слабою технікою і засиллям куркуля ми маємо тепер найбільше в світі машинізоване, озброєне новою технікою виробництво у вигляді всеосяжної системи колгоспів і радгоспів. Усім відомо, що куркульство в сільському господарстві ліквідовано, а сектор дрібних одноосібних селянських господарств з його відсталою середньовічною технікою займає тепер незначне місце, причому питома вага його в сільському господарстві в розумінні розміру засівних площ становить не більше 2-3 процентів. Не можна не відзначити той факт, що колгоспи мають зараз у своєму розпорядженні 316 тисяч тракторів потужністю в 5 мільйонів 700 тисяч кінських сил, а разом з радгоспами мають понад 400 тисяч тракторів потужністю в 7 мільйонів 580 тисяч кінських сил.

Щодо товарообороту в країні, то купців і спекулянтів вигнано зовсім з цієї галузі. Весь товарооборот перебуває тепер у руках держави, кооперації і колгоспів. Народилася і розвинулась нова, радянська торгівля, торгівля без спекулянтів, торгівля без капіталістів.

Таким чином цілковита перемога соціалістичної системи в усіх сферах народного господарства є тепер фактом.

А що це значить?

Це значить, що експлуатацію людини людиною знищено, ліквідовано, а соціалістичну власність на знаряддя і засоби виробництва утверджено, як непохитну основу нашого радянського суспільства. (Тривалі оплески.)

В результаті всіх змін у галузі народного господарства СРСР ми маємо тепер нову, соціалістичну економіку, яка не знає криз і безробіття, не знає злиднів і розорення і дає громадянам усі можливості для заможного й культурного життя.

Такі є в основному зміни, що відбулися в галузі нашої економіки за період від 1924 року до 1936 року.

Відповідно до цих змін у галузі економіки СРСР змінилась і класова структура нашого суспільства.

Клас поміщиків, як відомо, був уже ліквідований в результаті переможного закінчення громадянської війни. Щодо інших експлуаторських класів, то вони поділили долю класу поміщиків. Не стало класу капіталістів у галузі промисловості. Не стало класу куркулів у галузі сільського господарства. Не стало купців і спекулянтів у галузі товарообороту. Всі експлуаторські класи, таким чином, ліквідовано.

Залишився робітничий клас.

Залишився клас селян.

Залишилась інтелігенція.

Але було б помилково думати, що ці соціальні групи не зазнали за цей час ніяких змін, що вони залишилися такими самими, якими вони були, скажемо, в період капіталізму.

Взяти, наприклад, робітничий клас СРСР. Його часто називають по старій пам'яті пролетаріатом. Але що таке пролетаріат? Пролетаріат є клас, позбавлений знарядь й засобів виробництва при системі господарства, коли знаряддя і засоби виробництва належать капіталістам і коли клас капіталістів експлуатує пролетаріат. Пролетаріат — це клас, експлуатований капіталістами. Але у нас клас капіталістів, як відомо, вже ліквідовано, знаряддя й засоби виробництва відібрано у капіталістів і передано державі, керівною силою якої є робітничий клас. Отже, нема більше класу капіталістів, який міг би експлуатувати робітничий клас. Отже, наш робітничий клас не тільки не позбавлений знарядь і засобів виробництва, а навпаки, він ними володіє спільно з усім народом. А раз він ними володіє, а клас капіталістів ліквідовано, — виключена всяка можливість експлуатації робітничого класу. Чи можна після цього назвати наш робітничий клас пролетаріатом? Ясно, що не можна. Маркс говорив: для того, щоб пролетаріат визволив себе, він повинен розгромити клас капіталістів, відібрати у капіталістів знаряддя й засоби виробництва і знищити ті умови виробництва, які породжують пролетаріат. Чи можна сказати, що робітничий клас СРСР уже

здійснив ці умови свого визволення? Безумовно можна і повинно. А що це значить? Це значить, що пролетаріат СРСР перетворився в цілком новий клас, в робітничий клас СРСР, який знищив капіталістичну систему господарства, утвердив соціалістичну власність на знаряддя й засоби виробництва і скеровує радянське суспільство по шляху комунізму.

Як бачите, робітничий клас СРСР це — цілком новий, визволений від експлуатації, робітничий клас, подібного якому не знала ще історія людства.

Перейдімо до питання про селянство. Звичайно прийнято говорити, що селянство — це такий клас дрібних виробників, члени якого атомізовані, розкидані по лицю всієї країни, копаються поодинокі в своїх дрібних господарствах з їх відсталою технікою, є рабами приватної власності і безкарно експлуатуються поміщиками, куркулями, купцями, спекулянтами, лихварями і т. п. І справді, селянство в капіталістичних країнах, коли мати на увазі його основну масу, є саме таким класом. Чи можна сказати, що наше сучасне селянство, радянське селянство, в своїй масі схоже на подібне селянство? Ні, не можна цього сказати. Такого селянства у нас уже немає. Наше радянське селянство є цілком нове селянство. У нас немає більше поміщиків і куркулів, купців і лихварів, що могли б експлуатувати селян. Отже, наше селянство є визволене від експлуатації селянство. Далі, наше радянське селянство в своїй величезній більшості є колгоспне селянство, тобто воно базує свою роботу і своє надбання не на одноосібній праці і відсталій техніці, а на колективній праці і сучасній техніці. Нарешті, в основі господарства нашого селянства лежить не приватна власність, а колективна власність, що виросла на базі колективної праці.

Як бачите, радянське селянство — це цілком нове селянство, подібного якому ще не знала історія людства.

Перейдімо, нарешті, до питання про інтелігенцію, до питання про інженерно-технічних працівників, про працівників культурного фронту, про службовців взагалі і т. п. Вона також зазнала великих змін за минулий період. Це вже не та стара зашкарубла інтелігенція, яка намагалась ставити себе над класами, а насправді служила в своїй масі поміщикам і капіталістам. Наша радянська інтелігенція це — цілком нова інтелігенція, зв'язана всім корінням з робітничим класом і селянством. Змінився, поперше, склад інтелігенції. Виходці з дворянства й буржуазії становлять невеликий процент нашої радянської інтелігенції. 80—90 процентів радянської інтелігенції — це виходці з робітничого класу, селянства та інших верств трудящих. Змінився, нарешті, і самий характер діяльності інтелігенції. Раніше вона повинна була служити багатим класам, бо в неї не було іншого виходу. Тепер вона повинна служити народові, бо не стало більше експлуататор-

євнина класів. І саме тому вона є тепер рівноправним членом радянського суспільства, де вона разом з робітниками й селянами, в одній упряжці з ними, провадить будівництво нового, безкласового соціалістичного суспільства.

Як бачите, це цілком нова, трудова інтелігенція, подібної якій не знайдете ні в одній країні земної кулі.

Такі є зміни, що відбулись за минулий час у галузі класової структури радянського суспільства.

Про що говорять ці зміни?

Вони говорять, поперше, про те, що грані між робітничим класом і селянством, так само як між цими класами і інтелігенцією — стираються, а стара класова виключність — зникає. Це значить, що відстань між цими соціальними групами все більше й більше скорочується.

Вони говорять, подруге, про те, що економічні суперечності між цими соціальними групами падають, стираються.

Вони говорять, нарешті, про те, що падають і стираються також політичні суперечності між ними.

Так стоїть справа з змінами в галузі класової структури СРСР.

Картина змін у суспільному житті СРСР була б неповною, коли б не сказати кілька слів про зміни ще в одній галузі. Я маю на увазі галузь національних взаємовідносин в СРСР. До Радянського Союзу входить, як відомо, близько 60 націй, національних груп і народностей. Радянська держава є держава багатонаціональна. Зрозуміло, що питання про взаємовідносини між народами СРСР не може не мати для нас першорядного значення.

Союз Радянських Соціалістичних Республік утворився, як відомо, в 1922 році на Першому З'їзді Рад СРСР. Утворився він на засадах рівності і добровільності народів СРСР. Нині діюча Конституція, прийнята в 1924 році, є перша Конституція Союзу РСР. Це був період, коли відносини між народами не були ще як слід налагоджені, коли пережитки недовір'я до великоросів ще не зникли, коли відцентрові сили все ще продовжували діяти. Треба було налагодити в цих умовах братерське співробітництво народів на базі економічної, політичної і військової взаємодопомоги, об'єднавши їх в одну союзну багатонаціональну державу. Радянська влада не могла не бачити труднощів цієї справи. Вона мала перед собою невдалі спроби багатонаціональних держав у буржуазних країнах. Вона мала перед собою спробу старої Австро-Угорщини, спробу, що провалилась. І все ж вона пішла на спробу створення багатонаціональної держави, бо вона знала, що багатонаціональна держава, яка виникла на базі соціалізму, повинна витримати всі і всякі випробування.

З того часу минуло 14 років. Період достатній для того, щоб перевірити спробу. І що ж? Минулий період з безпереч-

ністю показав, що спроба утворення багатонаціональної держави, створеної на базі соціалізму, вдалася цілком. Це є безперечна перемога ленінської національної політики. (Тривалі оплески.)

Чим пояснити цю перемогу?

Відсутність експлуататорських класів, що є основними організаторами міжнаціональної бійки; відсутність експлуатації, яка культивує взаємне недовір'я і розпалює націоналістичні пристрасті; наявність при владі робітничого класу, який є ворогом усякого поневолення й вірним носієм ідей інтернаціоналізму; фактичне здійснення взаємної допомоги народів в усіх галузях господарського й громадського життя; нарешті, розквіт національної культури народів СРСР, національної формою, соціалістичної змістом,— усі ці і подібні їм фактори привели до того, що змінилося в корені обличчя народів СРСР, зникло в них почуття взаємного недовір'я, розвинулось у них почуття взаємної дружби і налагодилось, таким чином, справжнє братерське співробітництво народів у системі єдиної союзної держави.

В результаті ми маємо тепер багатонаціональну соціалістичну державу, яка цілком склалась і витримала всі випробування, міцності якої могла б позаздрити будьяка національна держава в будьякій частині світу. (Бурхливі оплески.)

Такі є зміни, що відбулись за минулий період, у галузі національних взаємовідносин в СРСР.

Такий є загальний підсумок змін у галузі господарського й суспільно-політичного життя в СРСР, що відбулись за період від 1924 року до 1936 року.

III

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЕКТУ КОНСТИТУЦІЇ

Яке відображення дістали всі ці зміни в житті СРСР у проекті нової Конституції?

Інакше кажучи: які є основні особливості проекту Конституції, поданого на розгляд цього З'їзду?

Конституційній Комісії було доручено внести зміни в текст Конституції 1924 року. В результаті роботи Конституційної Комісії ми маємо новий текст Конституції, проект нової Конституції СРСР. Складаючи проект нової Конституції, Конституційна Комісія виходила з того, що Конституцію не повинно змішувати з програмою. Це значить, що між програмою і Конституцією є істотна різниця. В той час як програма говорить про те, чого ще нема і що повинне бути ще здобуте й завойоване в майбутньому, Конституція, навпаки, повинна говорити про те, що вже є, що вже здобуте і завойо-

йонане тепер, зараз. Програма стосується головним чином майбутнього, Конституція теперішнього.

Два приклади для ілюстрації.

Наше радянське суспільство добилося того, що воно вже здійснило в основному соціалізм, створило соціалістичний лад, тобто здійснило те, що у марксистів називається інакше першою або нижчою фазою комунізму. Значить, у нас уже здійснена в основному перша фаза комунізму, соціалізм. (Тривалі оплески.) Основним принципом цієї фази комунізму є, як відомо, формула: „від кожного за його здібностями, кожному за його працею“. Чи повинна наша Конституція відобразити цей факт, факт завоювання соціалізму? Чи повинна вона базуватися на цьому завоюванні? Безумовно повинна. Повинна, бо соціалізм для СРСР є те, що вже здобуте і завойоване.

Але радянське суспільство ще не добилося здійснення вищої фази комунізму, де пануючим принципом буде формула: „від кожного за його здібностями, кожному за його потребами“, хоч воно і ставить собі мету добитися в майбутньому здійснення вищої фази комунізму. Чи може наша Конституція базуватися на вищій фазі комунізму, якої ще нема і яка повинна бути ще завойована? Ні, не може, бо вища фаза комунізму є для СРСР те, що ще не здійснене і що повинне бути здійснене в майбутньому. Не може, якщо вона не хоче перетворитися в програму або декларацію про майбутні завоювання.

Такі є рамки нашої Конституції в даний історичний момент.

Таким чином проект нової Конституції являє собою підсумок пройденого шляху, підсумок уже здобутих завоювань. Він є, отже, реєстрацією і законодавчим закріпленням того, що вже здобуте і завойоване на ділі. (Бурхливі оплески.)

В цьому перша особливість проекту нової Конституції СРСР.

Далі. Конституції буржуазних країн виходять звичайно з переконання про непохитність капіталістичного ладу. Головні основи цих конституцій становлять принципи капіталізму, його основні підвалини: приватна власність на землю, ліси, фабрики, заводи та інші знаряддя й засоби виробництва; експлуатація людини людиною і наявність експлуаторів і експлуатованих; незабезпеченість трудящої більшості на одному полюсі суспільства і розкіш нетрудящої, але забезпеченої меншості на другому полюсі; і т. д. і т. п. Вони спираються на ці і подібні їм підвалини капіталізму. Вони їх відображають, вони їх закріплюють в законодавчому порядку.

На відміну від них проект нової Конституції СРСР виходить з факту ліквідації капіталістичного ладу, з факту перемоги соціалістичного ладу в СРСР. Головні основи проекту нової Конституції СРСР становлять принципи соціалізму,

його основні підвалини, вже завойовані і здійснені: соціалістична власність на землю, ліси, фабрики, заводи та інші знаряддя й засоби виробництва; ліквідація експлуатації і експлуататорських класів; ліквідація злиднів більшості і розкоші меншості; ліквідація безробіття; праця, як обов'язок і справа честі кожного працездатного громадянина за формулою: „хто не працює, той не їсть“. Право на працю, тобто право кожного громадянина на одержання гарантованої роботи; право на відпочинок; право на освіту; і т. д. і т. п. Проект нової Конституції спирається на ці і подібні їм підвалини соціалізму.

Він їх відображає, він їх закріплює в законодавчому порядку.

Така є друга особливість проекту нової Конституції.

Далі. Буржуазні конституції мовчазно виходять з передумови про те, що суспільство складається з антагоністичних класів, з класів, які володіють багатством, і класів, які не володіють ним, що яка б партія не прийшла до влади, державне керівництво суспільством (диктатура) повинне належати буржуазії, що Конституція потрібна для того, щоб закріпити суспільні порядки, угодні і вигідні їмущим класам.

На відміну від буржуазних конституцій, проект нової Конституції СРСР виходить з того, що в суспільстві немає вже більше антагоністичних класів, що суспільство складається з двох дружніх один одному класів, з робітників і селян, що при владі стоять саме ці трудящі класи, що державне керівництво суспільством (диктатура) належить робітничому класові, як передовому класові суспільства, що Конституція потрібна для того, щоб закріпити суспільні порядки, угодні й вигідні трудящим.

Така є третя особливість проекту нової Конституції.

Далі. Буржуазні конституції мовчазно виходять з передумови про те, що нації і раси не можуть бути рівноправними, що є нації повноправні і є нації неповноправні, що крім того існує ще третя категорія націй або рас, наприклад, в колоніях, у яких є ще менше прав, ніж у неповноправних націй. Це значить, що всі ці конституції в основі своїй є націоналістичними, тобто конституціями пануючих націй.

На відміну від цих конституцій проект нової Конституції СРСР, навпаки,—глибоко інтернаціональний. Він виходить з того, що всі нації і раси рівноправні. Він виходить з того, що різниця в кольорі шкіри або в мові, культурному рівні або рівні державного розвитку, так само як інша будь-яка різниця між націями і расами — не може служити підставою для того, щоб виправдати національну нерівноправність. Він виходить з того, що всі нації і раси, незалежно від їх минулого і теперішнього становища, незалежно від їх сили чи слабості,—повинні користуватись однаковими правами в усіх

сферах господарського, громадського, державного й культурного життя суспільства.

Така є четверта особливість проекту нової Конституції.

П'яту особливість проекту нової Конституції становить його послідовний і до кінця витриманий демократизм. З точки зору демократизму буржуазні конституції можна поділити на дві групи: одна група конституцій прямо заперечує або зводить фактично навівець рівність прав громадян і демократичні свободи. Друга група конституцій охоче приймає і навіть афішує демократичні засади, але робить при цьому такі застереження й обмеження, що демократичні права і свободи виявляються цілком спотвореними. Вони говорять про рівні виборчі права для всіх громадян, але тут же обмежують їх осілістю та освітнім і навіть майновим цензом. Вони говорять про рівні права громадян, але тут же застерігають, що це не стосується жінок, або стосується їх частково. І т. д. і т. п.

Особливість проекту нової Конституції СРСР полягає в тому, що він вільний від подібних застережень і обмежень. Для нього не існує активних чи пасивних громадян, для нього всі громадяни активні. Він не визнає різниці в правах між чоловіками і жінками, „осілими“ і „не-осілими“, імущими і не-імущими, освіченими і неосвіченими. Для нього всі громадяни рівні в своїх правах. Не майновий стан, не національне походження, не стать, не службове становище, а особисті здібності і особиста праця кожного громадянина визначають його становище в суспільстві.

Нарешті, ще одна особливість проекту нової Конституції. Буржуазні конституції звичайно обмежуються фіксуванням формальних прав громадян, не дбаючи про умови здійснення цих прав, про можливість їх здійснення, про засоби їх здійснення. Говорять про рівність громадян, але забувають, що не може бути справжньої рівності між хазяїном і робітником, між поміщиком і селянином, якщо у перших є багатство й політична вага в суспільстві, а другі позбавлені і того, і того, якщо перші є експлуаторами, а другі експлуатованими. Або ще: говорять про свободу слова, зборів і преси, але забувають, що всі ці свободи можуть перетворитися для робітничого класу в звук пустий, якщо він позбавлений можливості мати в своєму розпорядженні підходящі приміщення для зборів, добрі друкарні, достатню кількість друкарського паперу і т. д.

Особливість проекту нової Конституції полягає в тому, що він не обмежується фіксуванням формальних прав громадян, а переносить центр ваги на питання про гарантії цих прав, на питання про засоби здійснення цих прав. Він не просто проголошує рівність прав громадян, але й забезпечує її законодавчим закріпленням факту ліквідації режиму експлуатації, факту визволення громадян від усякої експлуатації.

Він не просто проголошує право на працю, але й забезпечує його законодавчим закріпленням факту відсутності криз у радянському суспільстві, факту знищення безробіття. Він не просто проголошує демократичні свободи, але й забезпечує їх в законодавчому порядку певними матеріальними засобами. Тому зрозуміло, що демократизм проекту нової Конституції є не „звичайний“ і „загальновизнаний“ демократизм взагалі, а демократизм соціалістичний.

Такі є основні особливості проекту нової Конституції СРСР.

Таке є відображення в проекті нової Конституції тих зрушень і змін у господарському й суспільно-політичному житті СРСР, які здійснились за період від 1924 року до 1936 року.

IV

БУРЖУАЗНА КРИТИКА ПРОЕКТУ КОНСТИТУЦІЇ

Кілька слів про буржуазну критику проекту Конституції.

Питання про те, як ставиться до проекту Конституції іноземна буржуазна преса, становить безперечно певний інтерес. Оскільки іноземна преса відбиває громадську думку різних верств населення в буржуазних країнах, ми не можемо обминути ту критику, яку розгорнула ця преса проти проекту Конституції.

Перші ознаки реакції іноземної преси на проект Конституції виявились у певній тенденції — замовчати проект Конституції. Я маю на увазі в даному разі найбільш реакційну, фашистську пресу. Ця група критиків визнала за краще просто замовчати проект Конституції, змалювати справу так, ніби проекту не було і нема його взагалі в природі. Можуть сказати, що замовчування не є критика. Але це невірно. Метод замовчування, як особливий спосіб ігнорування, є теж формою критики, правда, безглуздою і смішною, але все ж формою критики. (Загальний сміх, оплески.) Але з методом замовчування не вийшло в них. Кінець-кінцем вони були змушені відкрити клапан і повідомити світ, що, як це не сумно, проект Конституції СРСР все ж існує, і не тільки існує, але й починає шкідливо впливати на уми. Та інакше й не могло бути, бо є все ж на світі якась громадська думка, читачі, живі люди, які хочуть знати правду про факти, і тримати їх довго в лещатах обману нема ніякої можливості. На обмані далеко не поїдеш...

Друга група критиків визнає, що проект Конституції дійсно існує в природі, але вона вважає, що проект не становить великого інтересу, бо він є по суті справи не проект Конституції, а пустий папірець, пуста обіцянка, розрахована на те, щоб зробити певний маневр і обдурити людей. Вони додають при цьому, що кращого проекту і не міг дати СРСР,

бо сам СРСР є не держава, а всього - на - всього — географічне поняття (загальний сміх), а раз він не є держава, то й Конституція його не може бути дійсною Конституцією. Типовим представником цієї групи критиків є, як це не дивно, німецький офіціоз „Дейтше Дипломатіш - Політіше Кореспонденц“. Цей журнал прямо каже, що проект Конституції СРСР є пуста обіцянка, обман, „потьомкінське село“. Він без вагань заявляє, що СРСР не є державою, що СРСР „являє не що інше, як точно визначуване географічне поняття“ (загальний сміх), що Конституція СРСР не може бути, зважаючи на це, визнана дійсною Конституцією.

Що можна сказати про таких, з дозволу сказати, критиків?

В одному з своїх казок - оповідань великий російський письменник Щедрін дає тип бюрократа - самодура, дуже обмеженого й тупого, але до краю самовпевненого й завзятого. Після того, як цей бюрократ навів у „довіреній“ йому області „порядок і тишу“, винищивши тисячі жителів і спаливши десятки міст, він оглянувся навкруги і помітив на горизонті Америку, країну, звичайно, маловідому, де є, виявляється, якісь свободи, що баламутять народ, і де державою керують іншими методами. Бюрократ помітив Америку і обурився: що це за країна, звідки вона взялася, на якій такій підставі вона існує? (Загальний сміх, оплески.) Звичайно, її випадково відкрили кілька віків тому, але хіба не можна її знову закрити, щоб духу її не було зовсім? (Загальний сміх.) І сказавши це, наклав резолюцію: „Закрити знову Америку!“ (Загальний сміх.)

Мені здається, що панове з „Дейтше Дипломатіш - Політіше Кореспонденц“ як дві краплі води схожі на щедрінського бюрократа. (Загальний сміх, схвальні оплески.) Цим панам СРСР давно вже намуляв очі. 19 років стоїть СРСР як маяк, заражаючи духом визволення робітничий клас усього світу і викликаючи оскаженіння у ворогів робітничого класу. І він, цей СРСР, виявляється, не тільки просто існує, а навіть росте, і не тільки росте, а навіть преуспіває, і не тільки преуспіває, а навіть творить проект нової Конституції, проект, який збуджує уми, вселяє нові надії пригнобленим класам. (Оплески.) Як же після цього не обурюватися панам з німецького офіціозу? Що це за країна, галасують вони, на якій такій підставі вона існує (загальний сміх), і якщо її відкрили в жовтні 1917 року, то чому не можна її знову закрити, щоб духу її не було зовсім? І сказавши це, постановили: закрити знову СРСР, оголосити привселюдно, що СРСР, як держава, не існує, що СРСР є не що інше, як просте географічне поняття! (Загальний сміх.)

Накладаючи резолюцію про те, щоб закрити знову Америку, щедрінський бюрократ, не зважаючи на всю свою тупість, все ж знайшов у собі елементи розуміння реального,

сказавши тут же до себе: „Але, здається, сіє від мене не залежить“. (Вибух веселого сміху, бурхливі оплески.) Я не знаю, чи вистачить розуму в панів з німецького офіціозу догадатися, що „закрити“ на папері ту чи іншу державу вони, звичайно, можуть, але якщо говорити серйозно, то „сіє від них не залежить“... (Вибух веселого сміху, бурхливі оплески.)

Щодо того, що Конституція СРСР є нібито пуста обіцянка, „потьомкінське село“ і т. д., то я хотів би послатися на ряд встановлених фактів, які самі говорять за себе.

В 1917 році народи СРСР повалили буржуазію і встановили диктатуру пролетаріату, встановили радянську владу. Це факт, а не обіцянка.

Далі, Радянська влада ліквідувала клас поміщиків і передала селянам більше 150 мільйонів гектарів колишніх поміщицьких, казенних і монастирських земель і це — крім тих земель, які були і раніше в руках селян. Це факт, а не обіцянка.

Далі, Радянська влада експропріювала клас капіталістів, відібрала у них банки, заводи, залізниці та інші знаряддя й засоби виробництва, оголосила їх соціалістичною власністю і поставила на чолі цих підприємств кращих людей робітничого класу. Це факт, а не обіцянка. (Тривалі оплески.)

Далі, організувавши промисловість і сільське господарство на нових, соціалістичних засадах, з новою технічною базою, радянська влада добилася того, що нині землеробство в СРСР дає в півтора рази більше продукції, ніж у довоєнний час, індустрія виробляє в 7 разів більше продукції, ніж у довоєнний час, а народний прибуток виріс у 4 рази в порівнянні з довоєнним часом. Все це — факти, а не обіцянки. (Тривалі оплески.)

Далі, Радянська влада знищила безробіття, провела в життя право на працю, право на відпочинок, право на освіту, забезпечила кращі матеріальні й культурні умови робітникам, селянам та інтелігенції, забезпечила проведення в життя загального, прямого й рівного виборчого права при таємному голосуванні громадян. Усе це — факти, а не обіцянки. (Тривалі оплески.)

Нарешті, СРСР дав проект нової Конституції, який є не обіцяною, а реєстрацією і законодавчим закріпленням цих загальновідомих фактів, реєстрацією і законодавчим закріпленням того, що вже здобуте і завойоване.

Постає питання, до чого зводиться після всього цього базікання панів з німецького офіціозу про „потьомкінські села“, коли не до того, що вони поставили собі мету приховати від народу правду про СРСР, ввести народ в оману, обдурити його.

Такі є факти. А факти, як кажуть, уперта річ. Панове з німе-

нього офіціозу можуть сказати, що тим гірше для фактів. (Загальний сміх.) Але тоді їм можна відповісти словами відомого російського прислів'я: „дурням закон не писано“. (Веселий сміх, тривалі оплески.)

Третя група критиків не від того, щоб визнати певні позитивні якості за проектом Конституції, вона вважає його позитивним явищем, але вона, бачите, дуже сумнівається, щоб ряд його положень можна було провести в життя, бо вона переконана, що ці положення взагалі нездійсненні і повинні лишитись на папері. Це, кажучи м'яко, скептики. Вони, ці скептики, є в усіх країнах.

Треба сказати, що ми зустрічаємося з ними не вперше. Коли більшовики брали владу в 1917 році, скептики казали: більшовики, може, не погані люди, але з владою у них справа не піде, вони проваляться. На ділі, однак, виявилось, що провалились не більшовики, а скептики.

Під час громадянської війни та іноземної інтервенції ця група скептиків казала: Радянська влада, звичайно, річ не погана, але Денікін з Колчаком плюс іноземці, мабуть, подолають її. На ділі, однак, виявилось, що скептики і тут прораховувалися.

Коли Радянська влада опублікувала перший п'ятирічний план, скептики знову виступили на сцену, говорячи: п'ятирічка, звичайно, справа добра, але вона навряд чи здійсненна, треба думати, що у більшовиків з п'ятирічкою справа не вийде. Факти, однак, показали, що скептикам знову не пощастило: п'ятирічний план було здійснено за чотири роки.

Те саме треба сказати про проект нової Конституції і її критику з боку скептиків. Досить було опублікувати проект, щоб ця група критиків знову з'явилась на сцені з її похмурим скепсисом, з її сумнівами щодо здійсненності деяких положень Конституції. Немає ніяких підстав сумніватися в тому, що скептики проваляться і в даному разі, проваляться нині так само, як вони не раз провалиювалися в минулому.

Четверта група критиків, атакуючи проект нової Конституції, характеризує його, як „зрушення вправо“, як „відмовлення від диктатури пролетаріату“, як „ліквідацію більшовицького режиму“. „Більшовики хитнулися вправо, це факт“—говорять вони на різні голоси. Особливо стараються в цьому відношенні деякі польські і почасти американські газети.

Що можна сказати про цих, з дозволу сказати, критиків? Якщо розширення бази диктатури робітничого класу і перетворення диктатури в гнучкішу, отже,—могутнішу систему державного керівництва суспільством трактується ними не як посилення диктатури робітничого класу, а як її ослаблення або навіть як відмовлення від неї, то дозволено спитати: а чи знають взагалі ці панове—що таке диктатура робітничого класу?

Якщо законодавче закріплення перемоги соціалізму, законодавче закріплення успіхів індустріалізації, колективізації та демократизації називається у них „зрушенням вправо“, то дозволено спитати: а чи знають взагалі ці панове — чим відрізняється ліве від правого? (Загальний сміх, оплески.)

Не може бути сумніву, що ці панове остаточно заплутались в своїй критиці проекту Конституції і, заплутавшись, переплутали праве з лівим.

Не можна не пригадати з цього приводу дворове „дівчисько“ Палагею з „Мертвих душ“ Гоголя. Вона, як розповідає Гоголь, взялась якось показати дорогу кучерові Чічікова Селіфанові, але, не зумівши відрізнити правий бік дороги від лівого її боку, заплуталась і опинилась у ніжковому становищі. Треба визнати, що наші критики з польських газет, не зважаючи на всю їх амбіцію, все ж недалеко відійшли від рівня розуміння Палагеї, дворового „дівчиська“ з „Мертвих душ“. (Оплески.) Якщо згадаємо, кучер Селіфан визнав потрібним відчитати Палагеї за змішання правого з лівим, сказавши їй: „Ех ти, чорнонога... не знаєш, де право, де ліво“. Мені здається, що слід би так само відчитати наших невдах - критиків, сказавши їм: Ех ви, горе - критики... не знаєте, де право, де ліво. (Тривалі оплески.)

Нарешті, ще одна група критиків. Якщо попередня група обвинувачує проект Конституції у відмовленні від диктатури робітничого класу, то ця група обвинувачує його, навпаки, в тому, що він нічого не міняє в існуючому становищі в СРСР, що він лишає незачепленою диктатуру робітничого класу, не допускає свободу політичних партій і зберігає в силі нинішнє керівне становище партії комуністів в СРСР. При цьому ця група критиків вважає, що відсутність свободи партій в СРСР є ознакою порушення основ демократизму.

Я мушу визнати, що проект нової Конституції дійсно лишає в силі режим диктатури робітничого класу, так само як зберігає без зміни нинішнє керівне становище Комуністичної партії СРСР. (Бурхливі оплески.) Якщо шановні критики вважають це хибою проекту Конституції, то можна тільки пошкодувати про це. Ми ж, більшовики, вважаємо це позитивною якістю проекту Конституції. (Бурхливі оплески.)

Щодо свободи різних політичних партій, то ми тримаємося тут трохи інших поглядів. Партія є частина класу, його переродова частина. Кілька партій, а значить і свобода партій може існувати тільки в такому суспільстві, де є антагоністичні класи, інтереси яких ворожі і непримиренні, де є, скажемо, капіталісти і робітники, поміщики і селяни, куркулі і біднота і т. д. Але в СРСР немає вже більше таких класів, як капіталісти, поміщики, куркулі і т. п. В СРСР є тільки два класи, робітники і селяни, інтереси яких не тільки не ворожі, а навпаки—

дружні. Отже, в СРСР немає ґрунту для існування кількох партій, а значить, і для свободи цих партій.

В СРСР є ґрунт тільки для однієї партії, Комуністичної партії. В СРСР може існувати лише одна партія — партія комуністів, яка сміливо і до кінця захищає інтереси робітників і селян. А що вона непогано захищає інтереси цих класів, в цьому ледве чи може бути якийнебудь сумнів. (Бурхливі оплески.)

Говорять про демократію. Але що таке демократія? Демократія в капіталістичних країнах, де є антагоністичні класи, є кінець-кінцем демократія для сильних, демократія для імущої меншості. Демократія в СРСР, навпаки, є демократія для трудящих, тобто демократія для всіх. Але з цього виходить, що основи демократизму порушуються не проектом нової Конституції СРСР, а буржуазними конституціями. Ось чому я думаю, що Конституція СРСР є єдиною в світі до кінця демократичною Конституцією.

Так стоїть справа з буржуазною критикою проекту нової Конституції СРСР.

V

ПОПРАВКИ І ДОПОВНЕННЯ ДО ПРОЕКТУ КОНСТИТУЦІЇ

Перейдімо до питання про поправки і доповнення до проекту Конституції, внесені громадянами при всенародному обговоренні проекту.

Всенародне обговорення проекту Конституції дало, як відомо, досить значну кількість поправок і доповнень. Всі вони опубліковані в радянській пресі. Зважаючи на велику різноманітність поправок і неоднакову їх цінність, слід би їх поділити, по-моєму, на три категорії.

Відмінна риса поправок першої категорії полягає в тому, що вони трактують не про питання Конституції, а про питання поточної законодавчої роботи майбутніх законодавчих органів. Окремі питання страхування, деякі питання колгоспного будівництва, деякі питання промислового будівництва, питання фінансової справи, — такі є теми цих поправок. Очевидно, автори цих поправок не усвідомили собі різниці між конституційними питаннями і питаннями поточного законодавства. Саме тому вони стараються втиснути в Конституцію якомога більше законів, ведучи справу до того, щоб перетворити Конституцію в щось на зразок збірника законів. Але Конституція не є збірник законів. Конституція є основний закон, і тільки основний закон. Конституція не виключає, а передбачає поточну законодавчу роботу майбутніх законодавчих органів. Конституція дає юридичну базу для майбутньої законодавчої діяльності таких органів. Тому поправки і доповнення такого роду, як такі,

що не мають прямого відношення до Конституції, повинні бути, по-моєму, передані в майбутні законодавчі органи країни.

До другої категорії слід віднести такі поправки й доповнення, які намагаються внести в Конституцію елементи історичних довідок або елементи декларації про те, чого ще не добила Радянська влада і чого вона повинна добитися в майбутньому. Відзначити в Конституції, які труднощі подолали протягом довгих років партія, робітничий клас і всі трудящі в боротьбі за перемогу соціалізму; вказати в Конституції кінцеву мету радянського руху, тобто побудову повного комуністичного суспільства,—такі є теми цих поправок, що повторюються в різних варіаціях. Я думаю, що такі поправки і доповнення також повинні бути відкладені набік, як такі, що не мають прямого відношення до Конституції. Конституція є реєстрація і законодавче закріплення тих завоювань, що вже здобуті і забезпечені. Якщо ми не хочемо перекрутити цей основний характер Конституції, ми не повинні заповнювати її історичними довідками про минуле або деклараціями про майбутні завоювання трудящих СРСР. Для цієї справи є у нас інші шляхи й інші документи.

Нарешті, до третьої категорії слід віднести такі поправки і доповнення, які мають пряме відношення до проекту Конституції.

Значна частина поправок цієї категорії має редакційний характер. Тому їх можна було б передати в Редакційну Комісію цього З'їзду, яку, я думаю, створить З'їзд, доручивши їй встановити остаточну редакцію тексту нової Конституції.

Щодо решти поправок третьої категорії, то вони мають істотніше значення, і про них доведеться, по-моєму, сказати тут кілька слів.

1) Насамперед про поправки до 1-ї статті проекту Конституції. Є чотири поправки. Одні пропонують замість слів „державна робітників і селян“ сказати: „державна трудящих“. Другі пропонують до слів „державна робітників і селян“ додати: „і трудової інтелігенції“. Треті пропонують замість слів „державна робітників і селян“ сказати: „державна всіх рас і національностей, що населяють територію СРСР“. Четверті пропонують слово „селян“ замінити словом „колгоспників“ або словами: „трудящих соціалістичного землеробства“.

Чи слід прийняти ці поправки? Я думаю, що не слід.

Про що говорить перша стаття проекту Конституції? Вона говорить про класовий склад радянського суспільства. Чи можемо ми, марксисты, обминути в Конституції питання про класовий склад нашого суспільства? Ні, не можемо. Радянське суспільство складається, як відомо, з двох класів, з робітників і селян. Перша стаття проекту Конституції саме про це й говорить. Отже, 1-а стаття проекту Конституції правильно

відображає класовий склад нашого суспільства. Можуть опитати: а трудова інтелігенція? Інтелігенція ніколи не була і не може бути класом,— вона була і залишається прошарком, який рекрутує своїх членів серед усіх класів суспільства. В старі часи інтелігенція рекрутувала своїх членів серед дворян, буржуазії, почасти серед селян і лише в зовсім незначній мірі серед робітників. В наш, радянський час інтелігенція рекрутує своїх членів головним чином серед робітників і селян. Але як би вона не рекрутувалась і який би характер вона не мала, інтелігенція все ж є прошарком, а не класом.

Чи не обмежує ця обставина прав трудової інтелігенції? Ні трохи! Перша стаття проекту Конституції говорить не про права різних верств радянського суспільства, а про класовий склад цього суспільства. Про права різних верств радянського суспільства, в тому числі про права трудової інтелігенції, говориться головним чином у десятому і одинадцятому розділах проекту Конституції. З цих розділів ясно видно, що робітники, селяни і трудова інтелігенція цілком рівноправні в усіх сферах господарського, політичного, громадського і культурного життя країни. Отже, про обмеження прав трудової інтелігенції не може бути й мови.

Те саме треба сказати про нації і раси, які входять до складу СРСР. У другому розділі проекту Конституції вже сказано, що СРСР є вільний союз рівноправних націй. Чи варт повторювати цю формулу в першій статті проекту Конституції, яка трактує не про національний склад радянського суспільства, а про його класовий склад? Ясно, що не варт. Щодо прав націй і рас, які входять до складу СРСР, то про це говориться в другому, десятому і одинадцятому розділах проекту Конституції. З цих розділів ясно видно, що нації і раси СРСР користуються однаковими правами в усіх сферах господарського, політичного, громадського і культурного життя країни. Отже, не може бути і мови про обмеження національних прав.

Також неправильно було б замінити слово „селянин“ словом „колгоспник“ або словами „трудящі соціалістичного землеробства“. Поперше, серед селян крім колгоспників є ще понад мільйон дворів не-колгоспників. Як бути з ними? Чи не думають автори цієї поправки скинути їх з рахунку? Це було б нерозумно. Подруге, якщо більшість селян стала вести колгоспне господарство, то це ще не значить, що вона перестала бути селянством, що в неї нема більше свого особистого господарства, особистого двору і т. д. Потрете, довелося б тоді замінити також слово „робітник“ словами „трудівник соціалістичної промисловості“, чого, однак, автори поправки чомусь не пропонують. Нарешті, хіба у нас вже зникли клас робітників і клас селян? А якщо вони не зникли, то чи варт викреслювати з лексику найменування, що встановились

для них? Автори поправки, очевидно, мають на увазі не теперішнє, а майбутнє суспільство, коли класів уже не буде і коли робітники і селяни перетворяться в трудівників єдиного комуністичного суспільства. Вони, отже, явно забігають вперед. Але при складанні Конституції треба виходити не з майбутнього, а з теперішнього, з того, що вже є. Конституція не може і не повинна забігати вперед.

2) Далі йде поправка до 17-ї статті проекту Конституції. Поправка полягає в тому, що пропонують виключити зовсім з проекту Конституції 17-у статтю, яка говорить про збереження за Союзними республіками права вільного виходу із СРСР. Я думаю, що ця пропозиція неправильна і тому не повинна бути прийнята З'їздом. СРСР є добровільний союз рівноправних Союзних республік. Виключити з Конституції статтю про право вільного виходу із СРСР,—значить порушити добровільний характер цього союзу. Чи можемо ми піти на цей крок? Я думаю, що ми не можемо і не повинні йти на цей крок. Кажуть, що в СРСР нема жодної республіки, яка хотіла б вийти із складу СРСР, що, зважаючи на це, стаття 17-а не має практичного значення. Що у нас нема жодної республіки, яка хотіла б вийти із складу СРСР, це, звичайно, вірно. Але з цього зовсім не виходить, що ми не повинні зафіксувати в Конституції право союзних республік на вільний вихід із СРСР. В СРСР немає такої Союзної республіки, яка хотіла б придушити іншу Союзну республіку. Але з цього зовсім не виходить, що з Конституції СРСР повинна бути виключена стаття, яка трактує про рівність прав Союзних республік.

3) Далі є пропозиція доповнити другий розділ проекту Конституції новою статтею, зміст якої зводиться до того, що автономні радянські соціалістичні республіки при досягненні відповідного рівня господарського і культурного розвитку можуть бути перетворені в союзні радянські соціалістичні республіки. Чи можна прийняти цю пропозицію? Я думаю, що не слід її приймати. Вона неправильна не тільки з боку її змісту, але і з боку її мотивів. Не можна мотивувати переведення автономних республік в розряд союзних республік господарською й культурною їх зрілістю, так само як не можна мотивувати залишення тієї чи іншої республіки в списку автономних республік її господарською або культурною відсталістю. Це був би не марксистський, не ленінський підхід. Татарська Республіка, наприклад, лишається автономною, а Казахська Республіка стає союзною, але це ще не значить, що Казахська Республіка з точки зору культурного й господарського розвитку стоїть вище, ніж Татарська Республіка. Справа стоїть якраз навпаки. Те саме треба сказати, наприклад, про Автономну Республіку Німців Поволжя і про Киргизьку Союзну республіку, з яких перша в культурному й

господарському відношенні стоїть вище, ніж друга, хоч і лишається автономною Республікою.

Які є ті ознаки, що їх наявність дає підставу для переведення автономних республік в розряд союзних республік?

Іх, цих ознак, — три.

Поперше, необхідно, щоб республіка була окраїнною, не оточеною з усіх боків територією СРСР. Чому? Тому що коли за Союзною республікою зберігається право виходу із Союзу РСР, то необхідно, щоб ця республіка, яка стала Союзною, мала можливість логічно і фактично поставити питання про її вихід із СРСР. А таке питання може поставити тільки така республіка, яка, скажемо, межує з якоюнебудь іноземною державою і, значить, не оточена з усіх боків територією СРСР. Звичайно, у нас нема республік, які б фактично ставили питання про вихід з СРСР. Але раз лишається за Союзною республікою право виходу із СРСР, то треба обставити справу так, щоб це право не перетворювалося в пустий і безглуздий папірець. Візьмемо, наприклад, Башкірську або Татарську Республіку. Припустимо, що ці автономні республіки перевели в розряд союзних республік. Чи могли б вони поставити питання логічно і фактично про свій вихід із СРСР? Ні, не могли б. Чому? Тому що вони з усіх боків оточені радянськими республіками й областями і їм, власне кажучи, нікуди виходити з складу СРСР (Загальний сміх, оплески). Тому переведення таких республік в розряд союзних республік було б неправильним.

Подруге, необхідно, щоб національність, яка дала радянській республіці своє ім'я, становила в республіці більш-менш компактну більшість. Взяти, наприклад, Кримську Автономну Республіку. Вона є окраїнною республікою, але кримські татари не мають більшості в цій республіці, навпаки, — вони становлять там меншість. Отже, було б неправильно і нелогічно перевести Кримську Республіку в розряд союзних республік.

Потрете, необхідно, щоб республіка була не дуже маленькою щодо кількості її населення, щоб вона мала населення, скажемо, не менше, а більше хоча б мільйона. Чому? Тому що було б неправильно припустити, щоб маленька радянська республіка, яка має мінімальну кількість населення і незначну армію, могла розраховувати на незалежне державне існування. Ледве чи можна сумніватися, що імперіалістичні хижакі швидко прибрали б її до рук.

Я думаю, що без наявності цих трьох об'єктивних ознак було б неправильно в теперішній історичний момент ставити питання про переведення тієї або іншої автономної республіки в розряд союзних республік.

4) Далі пропонують викреслити в статтях 22 - й, 23 - й, 24 - й, 25 - й, 26 - й, 27 - й, 28 - й і 29 - й докладний перелік адміністра-

тивно-територіального поділу союзних республік на краї і області. Я думаю, що ця пропозиція також неприйнятна. В СРСР є люди, що готові з великою охотою і без упину перекроювати краї і області, вносячи цим плутанину і невпевненість в роботі. Проект Конституції створює для цих людей узду. І це дуже добре, бо тут, як і багато в чому іншому, потрібна у нас атмосфера впевненості, потрібна стабільність, ясність.

5) П'ята поправка стосується 33-ї статті. Вважають недоцільним створення двох палат і пропонують ліквідувати Раду Національностей. Я думаю, що ця поправка також неправильна. Однопалатна система була б краща від двопалатної, коли б СРСР становив єдину національну державу. Але СРСР не є єдина національна держава, СРСР є, як відомо, багатонаціональна держава. У нас є верховний орган, де представлені спільні інтереси всіх трудящих СРСР незалежно від їх національності. Це — Рада Союзу. Але у національностей СРСР крім спільних інтересів є ще свої окремі, специфічні інтереси, зв'язані з їх національними особливостями. Чи можна нехтувати цими специфічними інтересами? Ні, не можна. Чи потрібен спеціальний верховний орган, який би відбивав саме ці специфічні інтереси? Безумовно, потрібен. Не може бути сумніву, що без такого органу неможливо було б керувати такою багатонаціональною державою, як СРСР. Таким органом є друга палата, Рада Національностей СРСР.

Посилаються на парламентську історію європейських і американських держав, посилаються на те, що двопалатна система в цих країнах дала лише мінуси, що друга палата вироджується звичайно в центр реакції і в гальмо проти руху вперед. Усе це вірно. Але це відбувається тому, що в цих країнах між палатами нема рівності. Як відомо, другій палаті дають нерідко більше прав, ніж першій, і потім, як правило, друга палата організується не демократичним шляхом, нерідко шляхом призначення її членів згори. Безперечно, що цих мінусів не буде, якщо провести рівність між палатами і другу палату організувати так само демократично, як і першу.

6) Пропонують далі доповнення до проекту Конституції, яке вимагає зрівняння кількості членів обох палат. Я думаю, що цю пропозицію можна було б прийняти. Вона дає, по-моєму, явні політичні плюси, бо підкреслює рівність палат.

7) Далі йде доповнення до проекту Конституції, в силу якого пропонується обирати депутатів до Ради Національностей так само, як і до Ради Союзу, шляхом прямих виборів. Я думаю, що цю пропозицію також можна було б прийняти. Правда, вона може створити деякі технічні незручності при виборах. Але зате вона дасть великий політичний вигравш, бо вона повинна підвищити авторитет Ради Національностей.

8) Далі йде доповнення до статті 40-ї, в силу якого про-

понується надати Президії Верховної Ради право видавати тимчасові законодавчі акти. Я думаю, що це доповнення не-правильне і не повинне бути прийняте З'їздом. Треба, на-решті, покінчити з тим становищем, коли законодавствує не один якийнебудь орган, а цілий ряд органів. Таке становище суперечить принципів стабільності законів. А стабільність законів потрібна нам тепер більше, ніж будьколи. Законода-вча влада в СРСР повинна здійснюватись тільки одним органом, Верховною Радою СРСР.

9) Далі пропонують доповнення до 48-ї статті проекту Конституції, в силу якого вимагають, щоб голова Президії Верховної Ради Союзу РСР обирався не Верховною Радою СРСР, а всім населенням країни. Я думаю, що це доповнення неправильне, бо воно не відповідає духові нашої Конституції. За системою нашої Конституції в СРСР не повинно бути одноособового президента, що обирався б всім населенням нарівні з Верховною Радою і міг би протиставляти себе Вер-ховній Раді. Президент в СРСР колегіальний,— це Президія Верховної Ради, включаючи і голову Президії Верховної Ради, яка обирається не всім населенням, а Верховною Радою, і під-звітна Верховній Раді. Досвід історії показує, що така побу-дова верховних органів є найбільш демократичною, яка гаран-тує країну від небажаних випадковостей.

10) Далі йде поправка до тієї ж 48-ї статті. В ній сказано: збільшити кількість заступників голови Президії Верховної Ради СРСР до одинадцяти з тим, щоб від кожної Союзної республіки був один заступник. Я думаю, що цю поправку можна було б прийняти, бо вона поліпшує справу і може тільки зміцнити авторитет Президії Верховної Ради СРСР.

11) Далі йде поправка до статті 77-ї. Вона вимагає орга-нізації нового загальносоюзного народного комісаріату,— Нар-комату Оборонної Промисловості. Я думаю, що цю поправку також слід би прийняти (оплески), бо назрів час для того, щоб виділити нашу оборонну промисловість і дати їй відпо-відне наркоматське оформлення. Мені здається, що це могло б тільки поліпшити справу оборони нашої країни.

12) Далі йде поправка до статті 124-ї проекту Конституції, яка вимагає її зміни в тому напрямі, щоб заборонити вико-нання релігійних обрядів. Я думаю, що цю поправку слід відкинути, як таку, що не відповідає духові нашої Консти-туції.

13) Нарешті, ще одна поправка, яка має більш-менш істот-ний характер. Я говорю про поправку до 135-ї статті проекту Конституції. Вона пропонує позбавити виборчих прав служи-телів культу, колишніх білогвардійців, усіх колишніх людей і осіб, які не займаються загальнокорисною працею, абож, в усякому разі,— обмежити виборчі права осіб цієї категорії, давши їм тільки право обирати, але не бути обраними. Я ду-

маю, що ця поправка також повинна бути відкинута. Радянська влада позбавила виборчих прав нетрудові й експлуаторські елементи не на віки вічні, а тимчасово, до певного періоду. Був час, коли ці елементи провадили відкриту війну проти народу і протидіяли радянським законам. Радянський закон про позбавлення їх виборчого права був відповіддю радянської влади на це протидіяння. Відтоді минуло немало часу. За минулий період ми добилися того, що експлуаторські класи знищено, а Радянська влада перетворилась у непереможну силу. Чи не настав час переглянути цей закон? Я думаю, що настав час. Кажуть, що це небезпечно, бо можуть пролізти у верховні органи країни ворожі радянській владі елементи, дехто з колишніх білогвардійців, куркулів, попів і т. д. Але чого тут власне боятися? Вовків боятися, в ліс не ходити. (Веселе пожвавлення в залі, бурхливі оплески.) Поперше, не всі колишні куркулі, білогвардійці чи попи ворожі радянській владі. Подруге, якщо народ де-не-де і обере ворожих людей, то це означатиме, що наша агітаційна робота поставлена вкрай погано, і ми цілком заслужили таку ганьбу, коли ж наша агітаційна робота йтиме по-більшовицькому, то народ не пропустить ворожих людей у свої верховні органи. Значить, треба працювати, а не хникати (бурхливі оплески), треба працювати, а не чекати того, що все буде дано в готовому вигляді в порядку адміністративних розпоряджень. Ленін ще в 1919 році казав, що недалекий той час, коли Радянська влада визнає корисним запровадити загальне виборче право без усяких обмежень. Зверніть увагу: без усяких обмежень. Це він казав у той час, коли іноземна воєнна інтервенція не була ще ліквідована, а наша промисловість і сільське господарство були в дуже тяжкому стані. Відтоді минуло вже 17 років. Чи не час, товариші, виконати вказівку Леніна? Я думаю, що час.

Ось що казав Ленін у 1919 році в своїй праці „Проект програми РКП(б)“. Дозвольте зачитати:

„Р. К. П. повинна роз'яснювати трудящим масам, щоб уникнути неправильного узагальнення минулих історичних потреб, що позбавлення виборчих прав частини громадян аж ніяк не стосується в Радянській республіці, як це бувало в більшості буржуазно-демократичних республік, певного розряду громадян, на все життя оголошуваних безправними, а стосується тільки експлуаторів, тільки тих, хто всупереч основним законам соціалістичної Радянської республіки вперто відстоює своє експлуаторське становище, збереження капіталістичних відносин. Отже, в Радянській республіці, з одного боку, з кожним днем зміцнення соціалізму і скорочення числа тих, хто має

об'єктивно можливість лишатись експлуататором або зберігати капіталістичні відносини, зменшується само собою процент позбавлюваних виборчого права. Навряд чи тепер у Росії цей процент більший ніж два, три проценти. З другого боку, в найближчому майбутньому припинення зовнішнього нашествия і довершення експропріації експропріаторів може, при певних умовах, створити становище, коли пролетарська державна влада вибере інші способи придушення опору експлуататорів і запровадить загальне виборче право без усяких обмежень" (Ленін, т. XXIV, стор. 94, видання Партиздата, 1935 рік).

Здається, ясно.

Так стоїть справа з поправками і додатками до проекту Конституції СРСР.

VI

ЗНАЧЕННЯ НОВОЇ КОНСТИТУЦІЇ СРСР

Судячи з результатів всенародного обговорення, яке тривало майже 5 місяців, можна гадати, що проект Конституції буде схвалений цим З'їздом. (Бурхливі оплески, що переходять в овацію. Зал встає.)

Через кілька днів Радянський Союз матиме нову, соціалістичну Конституцію, побудовану на засадах розгорнутого соціалістичного демократизму.

Це буде історичний документ, що трактує просто і стисло, майже в протокольному стилі, про факти перемоги соціалізму в СРСР, про факти визволення трудящих СРСР від капіталістичного рабства, про факти перемоги в СРСР розгорнутої, до кінця послідовної демократії.

Це буде документ, який свідчить, що те, про що мріяли і продовжують мріяти мільйони чесних людей у капіталістичних країнах,— вже здійснено в СРСР. (Бурхливі оплески.)

Це буде документ, який свідчить, що те, що здійснено в СРСР, цілком може бути здійснене і в інших країнах. (Бурхливі оплески.)

Але з цього виходить, що міжнародне значення нової Конституції СРСР ледве чи можна переоцінити.

Тепер, коли каламутна хвиля фашизму обплывує соціалістичний рух робітничого класу і втоптує в багно демократичні прагнення кращих людей цивілізованого світу, нова Конституція СРСР буде обвинувальним актом проти фашизму, актом, який говорить про те, що соціалізм і демократія непереможні. (Оплески.) Нова Конституція СРСР буде моральною допомогою і реальною підмогою для всіх тих, хто ведуть нині боротьбу проти фашистського варварства. (Бурхливі оплески.)

Ще більше значення має нова Конституція СРСР для народів СРСР. Якщо для народів капіталістичних країн Конституція СРСР матиме значення програми дій, то для народів СРСР вона має значення підсумку їх боротьби, підсумку їх перемог на фронті визволення людства. В результаті пройде-ного шляху боротьби і бідувань приємно й радісно мати свою Конституцію, яка трактує про плоди наших перемог. Приємно й радісно знати, за що бились наші люди і як вони добились всесвітньо-історичної перемоги. Приємно й радісно знати, що кров, густо пролита нашими людьми, не пройшла даремно, що вона дала свої результати. (Тривалі оплески.) Це озброює духовно наш робітничий клас, наше селянство, нашу трудову інтелігенцію. Це посуває вперед і підносить почуття законної гордості. Це зміцнює віру в свої сили і мобілізує на нову боротьбу для завоювання нових перемог комунізму. (Бурхлива овація, весь зал встає, громове „ура“, загальні вигуки: „Хай живе товариш Сталін!“). З'їзд, стоячи, співає „Інтернаціонал“. Після виконання „Інтернаціоналу“ овація відновлюється. Вигуки „ура!“ „Хай живе наш вождь товариш Сталін!“)

Терень Масенко

КНИГА

Коли змовка в теплі гостиннім
Щаслива втомлена земля
І в тишину зліта годинник
Із башти дальнього Кремля —
Я думаю про ту людину,
Чий ім'ям цвіте земля.

Десь на кордонах чуйно дише
Чекістів варта молода.
І мисль не зважиться залишить
Денного теплового труда,
І серце хоче товаришити
Безсонню ясному вождя.

В схвилюваній шавобі візьму
Я книгу людської хвали.
Одухотворено - залізні
Слова клеочуть, як орли:
В рядках „Питання Ленінізму“
Народи й мови розцвіли.

Фото М. Галушенка

Гобелен. „Ленін з дітьми“
Виконали колгоспниці с. Решетилівки, Харк. обл. Марія Лебединська,
Тетяна Сухіна, Уляна Крутії.
Ескіз художника Касіяна.

Марія Пригара

САШКО

I

Синій морок тремтить на землі,
За туманом летить навздогін.
У бандитський причаєний ліс
Виїжджає чекістів загін.

Плинуть роси, немов молоко,
Заливають пригостаний слід,
А попереду їде Сашко —
Комсомолец п'ятнадцяти літ.

Нашорошилась тиша чуйна,
Їде розвідка тихо, як тінь.
Тільки брязнуть часом стремена,
Та метнеться наляканий кінь.

Чуєш — ворог у лісі заліг?
Чуєш — шерех ворожий зачах?
Одшукай його в травах густих,
У покручених вогких кущах.

II

І раптом крик наляканий і гострий.
— Хто їде?! Стій! — Чиясь метнулась тінь.
— По банді бий! — І перший гнівний постріл
Упав вогнем у темну далечінь.

Під місяцем рушниці замигтіли.
Креснув затвір. — Вогонь! Вогонь! Вперед!
Шалений крик. Важке упало тіло.
І в гущавині змовкнув кулемет.

Зненацька куля свиснула в імлі.
Кінь здивився. Вперед рвонув щосили.

Сашко хитнувся на твердому сидлі,
І опека остання думка!

— Вбили!

III

Він тихо здригнувся на темній траві,
Нестерпно і терпко нога зацеміла.
— Живий! От і руки і губи живі,
І кров приливає до теплого тіла.

Він повагом сів. Голова в тумані.
В очах миготливий, найжений морок.
І раптом здалося — отам в гущині
На нього чекає причаєний ворог.

З кущів підкрадається шерех тупий,
От-от підповзає, встає над травою.
Зривається покрик! — Рубай його! Бий!
І шабля здіймається над головою.

Він знов знепритомнів.

IV

Війнує світанок золотою тінню.
Спливало рос рожеве молоко,
Провизане розгойданим промінням.
І повагом очутився Сашко.

Над головою важко гнуться віти,
На свіже листя косо промінь ліг.
Нема нікого. Банду всю побито.
Поміж кущами знати крові слід.

Навколо тиша. Десь щебечуть птиці,
Гойдає вітер срібне стебло трав.
Поволі звівся. Сперся на рушницю
І по вузькій тропі зашкутильгав.

— Та що це? Тупіт лине зза кущів.
Тріщать гілки під кінськими ногами.
— Свої? Чужі? Гравату ухопив.
— Метнути в них.
А це собі — з нагана.

Вже на тропу упала кінська тінь.
— Стріляти? Ні? Рвонула кров у скроні.
— Та це ж гнідий! Це командира кінь!
І от пов'язки блиснули червоні.

Він біг до них. Він щось одне твердив.
Когось обняв закладлими руками.
І, посміхнувшись, мовив командир:
— Це ти, малий? А ми тебе шукали.

Андрій Малишко

ЯК СПІВАЛА МАТИ

Спи, мала моя дитино,
Сон підійде на лету.

... В лузі - березі калина
Нахиляється в цвіту.
Зайчика бере досада,
Одинокий він в гаю.
Я ж, синочку, ближче сяду.
Слухай пісеньку мою.
Теплі падають зірниці,
Висихає лобода.
Вартовий узав рушницю,
Твого зросту догляда.
Сплять качата на болоті.
А під зорями летять
Наші бойові пілоти,
Золоте мое дитя!
Ніч іде, мов котик дише
І мурличе на ходу.
Вісімнадцять весен вишня
Розцвітає у саду.
Голуба росте розсада
По колгоспівських краях.
Спи ж, мала моя відродо,
Сизокриле голуб'я!
Сплять качата на болоті.
Засинає зайчик теж.

... Може виростеш пілотом
І машину поведеш.
Ворог підбира годину
Кинути важкий заряд.
Вже тоді не спи, мій сину,
Може й п'ять ночей підряд!
Вилітай тоді високо
Ти щовечора, щодня.

... Набирайся ж сили, сокіл,
Дороге пілотеня!
Ніч, мов котик, тепло ходить.
За двором дрімає дуб.

... Може будеш садоводом
У зеленому саду.
Вдарить буря в темні ночі,
Заколишеться вода.
Вже тоді не спи, сивочку,
Цвіту яблунь доглядай!

... Люлі - люленьки, дитино,
Моя квітка дорога.
Більшовицька батьківщина
Твої сни оберіга.

1935 року.

Віталій Чигирин

КВІТЕНЬ

Закінчення ¹

Зробивши серйозне лице, Ліда почала розповідати Євтихіїв про античне мистецтво, посилаючись на невідомі імена, теорії і вислови.

Євтихій уважно слухав її переконливу мову і думав про те, що може вона й правду говорить, хто зна, бачив він у місті велику постать Прометея з розірваними кайданами, і справді прекрасне там голе тіло, а в саду так і жінки голі, дивись на них і крім захоплення красою та високою майстерністю творця нічого більше не відчуваєш. Може й тут те ж саме.

Але уявивши собі Лідині роботи, він бридливо скривився, ніби чогось поганого з'їв. Хотілося смачно сплюнути, і тільки каргатий килим на підлозі стримав його, нагадавши про подарку. А вона все говорила й говорила, переконуючи, що нічого немає прекраснішого за людське тіло, мовляв, це найдячніший матеріал для художника, і тільки фальшива соромливість, дурна умовність суспільства закриває очі на звичайні явища природи, прекрасні в своїй доцільності й логічній простоті...

— Ну от я й полюблюю цей жанр, кохаюся в голому тілі, як древні. А вас мабуть вражає це, — засміялася Ліда, кінчаючи лекцію. — Ой, який ви дивак. Ідіть сюди, сідайте на тахту. У - у, бука, великий, як дуб, а смішний мов дитя...

— Не таке тіло любили древні, не те, що на твоїх картинах, — уїдливо думав Євтихій, сідаючи на стілець. — Просто диво, та й годі.

— Чого ж ви не сідаєте на тахту? Мене боїтеся чи що? Не з'їм же я вас, такого здоровила.

— Та ні... ще забрудню...

— Йй - бо, як дитя, — зареготала Ліда, схоплюючись на ноги. — Сказано, селюк. Хотіла б я подивитися, що буде з вас через десять років. Хоча, — вона стукнула себе пальцем по лобі, ніби раптом знайшла геніальну думку, — хоча це ми зараз дізнаємось. Хочете знати, що буде з вас через десять років?

¹ Початок див. „Л. Ж.“ № 2, 1936.

— Ні, — сказав Євтихій, не розуміючи, куди вона хилить. — Що буде, те й буде.

— А я хочу знати. Давайте сюди ліву руку. Та дайте, — рішуче потягла вона його за рукав. — А тепер ідіть сюди, на тахту.

— Так, — таємниче протягла Ліда, вдивляючись у кривулясті лінії шорстої Євтихієвої долоні.

— Я так і думала.

— Що ж ви думали? — поцікавився Євтихій. — Виходить, ви вмієте ворожити?

— Мовчіть, — суворо наказала художниця. — То я про своє.

І поведивши рожевим нігтиком по лініях, щось прошепотівши, тихо, ніби зі сну, почала вирікати прочитане на кривулястих рисках долонь, враз переходячи на „ти“.

— Житимеш до сімдесяти — сімдесят трьох років. Житимеш щасливо, одбувши велике горе, яке, здається, вже було... а може буде; горе це прийде тобі од води. Ач, глянь сюди.

Євтихій подивився на лінію, вказану Лідою, і справді помітив на ній крапельку поту.

— В хаті жарко, а тут ще такі картини, — подумав він, відчуваючи протек, як таємничий настрій ворожки захоплює і його. Сказане про горе од води пригнітило своєю реальністю, збудило цікавість: може й справді вміє вона читати на руці знаки примхливої долі. Адже скільки розповідають про циган...

— А дітей скільки в мене буде? — запитав він, червоніючи, і хоч ще підкреслив, ніби жартує, — раз ви така ворожка, — але вже підпадав під Лідин вплив. Його посилювало незвичайне ранкове освітлення — сонячні промені проникали в кімнату через рожеві штори й бузковим туманом сналися на строкаті килими долівки й тахти і срібними цяточками спливали на блискучих ніжках ліжка.

— Дітей у тебе буде троє. Одне вже, здається, було. Вживуть з них двоє, при чому обоє од різних жінок.

— Ну, це дзуськи, — обурився Євтихій, але Ліда його не слухала.

— Дружина друга, ось глянь сам, бачиш дві лінії поруч, із себе буде так само білява, а може трохи руда. Видно, матиме з тобою спільний інтерес чи фах, ач риска її тягнеться до твоєї лінії життя. І житимеш ти з нею щасливо й довго, вона допоможе тобі здобути великої слави й грошей. Старість твоя протікатиме радісно при загальній повазі людей...

— Усе?

— Усе, — пустила Ліда долоню і потяглася, ніби зі сну. — Є ще дещо, але то вже для однієї мене. — І розгонисто зашміявшись, заговорила звичайним голосом: — Ну що, страшно?

— Не дуже, — одказав Євтихій і потягся й собі. — Дурниці все?

— Ні, — серйозно сказала художниця. — Тепер я не знаю, що вам говорила, але говорила правду. Ну, так, будемо ма-
буть сидати. Дунько! Пробачте, одну хвилинку, я й забула.
Вона схопилася з тахти і швидко змінила кімнатні сандалі
на мармурові туфлі.

— Почекайте тут трохи, а я вискочу на хвилину з дому.
На одну тільки хвилину. І зараз прибіжу.

Не чекаючи Євтихієвої відповіді, вона швидко вибігла
з кімнати, і через кілька хвилин її постать у волохатій шубці
промайнула за рожевими шторами.

Знечев'я Євтихій почав оглядати кімнату. На малюнки
дивитися йому вже не тягло — тільки настрій псується, хай
йому, аж душно од них у цій кімнаті, чи то може Дуня так
жарко натопила?

Зацікавили його книжки на етажерці, що стояли рівними
стовпчиками, поблискуючи золотими корінцями. „Мужчина
и женщина“ — прочитав він на двох товстих томах. Поруч
стояв „Половой вопрос“ Фореля, а далі блищали лиснічими
обкладинками цілі полиці літературно-художніх додатків
„Нивы“.

Внизу серед товстих комплектів „Родины“ і „Всемирного
обозрения“ Євтихій побачив знайоме чорне слово „Аполло“.
Спочатку йому здалося, що це від Аполлона, якого згадувала
Ліда, розповідаючи про древніх, але згодом мозок підказав
інше, і, зацікавлений, він зняв книгу з етажерки.

Як виявилось, це була не книга, а альбом з фотокартками.
У плюшевій обкладинці бурякового кольору з металічними
застібками, як на великій євангелії, на зелених аркушах тов-
стого паперу були прикріплені пожовтілі портрети голих
жінок у найрізноманітніших позах — Настя Жемчужная, Ая
Циганка, — читав Євтихій друковані підписи, — Анжеліка Трію-
летті, Дуся Гіацінтова, Маруся Холодная, Діна Страстная...

— Ось звідки в неї той жанр, — вголос промовив Євтихій
і з обуренням кинув альбом на полицю. Але згадавши, що
нелад може помітити хазяйка, узяв його і дбайливо поста-
вив на місце.

— Папашина спадщина.

На високій шафочці перед дзеркалом він знайшов і са-
мого папашу. Він упізнав Максима Копитка на фото по ма-
лій дівчинці, що сиділа на колінах пишнобородого чоловіка
в білому комірці й міському костюмі. Дівчина разуче ски-
далася лицем на художницю.

— Так, так, — шепотів Євтихій, збуджений відкриттям. І хоч
про Лідине походження він довідався раніше, проте ніби
тільки цей альбом остаточно відкрив йому очі на все — і на
Ліду, і на її малюнки, і на цю ось задушливу кімнату, що
тисне на нього своїми стінами, килимами, подушками, до-
ріжками.

— Друга жінка, кажеш. Руда, з одними інтересами. Як же, найшла дурня,— розлютовано думав Євтихій.— А він і вуха розвісив.— Скільки дітей?— перекривив сам себе.

— Йолоп!

Чи то від задухи в кімнаті, чи від гніву, чи від огидних картинок на стінах, а може від усього разом йому враз забракло повітря і притомом захотілося швидше вийти туди, на вулицю, на мороз, де сонце й іскристий сніг, далі од малинового альбома з Дінами Страстними і від бородатого дяді з кучерявим ангелочком, що малює огидно непристойні картинки.

— З однаковими інтересами, з одним фахом!. Як би не так. Різні у нас інтереси, різні дороги, чуєш ти, котяче сім'я,— гнівно прошепотів він до фото на високій шафочці й, сплюнувши на картатий килим, відчинив двері в майстерню.

Назустріч йому вбігла весела, червона з морозу Ліда. Вона несла пакунки, і серед них іскрилася срібною голівкою пляшка дорогого вина.

— Пробачте, що примусила чекати. Ходімте, ходімте, картини будемо дивитися після сніданку. Ні, ні, й не кажіть, тільки після сніданку.

Вона думала, що Євтихій не дочекався і хотів сам подивитися на полотно.

— Та йдіть же,— жартівливо пхнула вона його грудьми в кімнату.— Ото ще ведмідь. Я таки дурна, хоч би Каліоппе завела йому ради скуки.

Швидко поставивши на стіл пакунки, не роздягаючись, вона підбігла до високої шафи, на якій стояло фото, відчинила дверці і вставила всередину великий металевий круг, побитий дірочками, як бляшана тертушка. Круг повільно закрутився, і з ящика забулькали одноманітні звуки якогось старого вальсу.

І може саме це плісняве булькання ветхого інструмента, що так пасувало до плюшевого альбома і задушливої атмосфери кімнати, переповнило Євтихієве терпіння. Йому здалося, що коли він не вийде зараз, цієї хвилини, навіть секунди з кімнати, то не витримає, почне трошити все, що потрапить під руку — музику, етажерку, вікна.

Не прошаючись, мовчки, він вибіг у майстерню і, схопивши наопашки кожуха, швидко вийшов на двір.

Ліда ошелешено заніміла, не розуміючи, що коїться з її гостем, і тільки по хвилі надумала щось своє, гукаючи домробітницю.

— Дунько, де тебе біси носять... Вийди на двір і покажи гостеві, де убиральня. Швидко.

Але не догнати Дуньці гостя.

Глибоко вдихаючи в себе морозяне повітря, Євтихій швидко простував до редакції.

Може комусь приносила дітей лелека, а Євтихіїв — чорний дрізд. Горластий птах перший заспівав у бруньчастому лісі, як тільки опівдні почало пригрівати сонце, і хоч ранками та вечорами ще скляніли блискучі латки калюж, але пісня його була від того не слабша: дзвінка й прозора, вона лунко відбивалася в кріпкому повітрі ранньої весни.

На північних схилах лісових яруг ясніли поклади синього снігу, він танув повільно, цупко тримаючись за підмерзлу землю, проте вже було добре видно, що недовго йому лишилося скніти. Невидима іржа мережила трухлявий сніг рясними дірочками, ідуче проміння сонця проникало крізь них аж до самої землі, і звідти спливав смертельний туман, руйнуючи хисткі рештки лютої зими.

Торішній падолист квітчався зеленоглубим килимом барвистих пролісків, що безстрашно підступали до самого снігу, дмухаючи на нього пахучими запахами тепла. Ліс стояв урочистий і тихий, прислухаючись до великої таємниці народжуваного життя.

Чорні дерева набухали коричневими бруньками, ясніли молоді соковиті пагінки, готуючись продовжити гілля вшир і вгору, і вже чекали на них зелені клубки листайників, найперших провісників весни. Євтихіїв і його помічниківі одразу прибавилося роботи. Треба було геть чисто познімати ідуче плетиво паразитарної рослини з набубнявілих дерев. Колгоспний лісник цілі дні проводив у лісі, закинувши всі інші роботи, та їх у нього й поменшало. Килим ткати закінчено, інструктор забрав його в спілку, проте невідомо, чи потрапить на виставку твір, надто вже кривився представник за ескіз; переказувала Наталка Цаподой, що глузував і лаявся, — такі килими, каже, хіба в родильному домі вішати, а не на виставці, який дурень тільки й затверджував малюнок!

Наталка дуже горювала, неприємно було і Євтихіїв, та він не подавав виду, наказав тільки, щоб повернули картину. Проте глибока образа, помножена на нові сумніви в своєму галанті, заповонила його. З того часу, як поїхав інструктор, він не брався за фарби, а як підоспіла робота в лісі, він пірнув у неї з головою, намагаючись забути все на світі, перервавши навіть заняття з Неонілою Никонівною.

Дома на господарстві тепер поралася незамінима тітка Ганна, чекаючи на близькі пологи. Оксана майже вже зовсім не ходила, сповнена тривоги за близькі муки і майбутнє немовля. Вона цілими днями сиділа коло вікна і все кроїла й шила маленькі сорочечки, пелюшки й плаття з тонкого батисту, що його цілий сувій привіз із містечка Євтихій.

Думки про дитину були для ображеного Євтихія єдиною вітхою. Він знову до дрібниць згадував покійного Юрка, ма-

рив ним уві сні, перебирав у пам'яті його розмови, витівки, і майбутня дитина в уяві батька цілком персоніфікувалася в образі покійного сина, ніби він мав народитися вдруге.

Євтихій був певний, що народиться син. Про сина він мріяв, про сина говорив з дружиною—в жадобі до відтворення покійної дитини він ніяк не міг собі уявити того, що в Оксани може народитися дочка.

Одного сонячного дня Євтихій ішов з Сергієм понад озером у лісі. Вода коло берегів ще леліла зірочками ранкового шереху, але посередині озеро було зовсім чисте, як у дзеркалі, в ньому повторювалися матові стовбури тополь, димна жовтавість вербових котиків і рухливі хмарки, що стрімкими парусами пливли по голубому морі весняного неба.

Євтихій дивився в прозору воду і враз побачив хрещату тінь великого птаха, що швидко випірнула зза хмарних бескеть.

— Орел!—захватно гукнув він, продовжуючи розмову.— Несе мені сина.

— Ні,—заперечив Сергій і підвів голову, шукаючи птаха.— Чуеш, гуде. Літак.

— Справді,—помітив аероплан і Євтихій.— А високо як! Ледве чути.

Крилата машина швидко пливла небом, розтинаючи яблу-неве шумовиння весняних хмарок, час од часу зникаючи в них, як у великих заметах чистого снігу.

— А сина тобі приніс дрізд,—раптом зауважив Сергій.— Чуеш? Це перший.

Євтихій прислухався, і його чуйне вухо вловило серед лагідного гуркотіння літака музикальний пташиний спів.

— Так сина, кажеш?

— Сина.

Євтихій узяв Сергія за руки, міцно стис і залився щасливим нестримним сміхом.

— Ну, гляди ж мені. Якщо не так—винищу всіх дроздів.

Увечері, коли Євтихій підходив до своєї хати, у вуха йому долетів басовитий дитячий крик.

— Син. Юрко!—радісно прошепотів Євтихій і кинувся в двері.

На полу лежала раптом схудла Оксана і щасливо сяла великими озерами ясних очей. А поруч неї в сліпучих пелюшках кошилося маленьке живе створіння, трубно сповнюючи хату сильним криком.

— Син,—проговорила Оксана йому назустріч.—Хлопчик.— І ніби вгадавши мислі мужа, вивела одними губами:—Юрко.

Безмірно щаслива, вона спустила вії, і спід них викотилася крупна сльоза. Євтихій дивився на дружину вдячними очима і в якомусь раптовому солодкому пориві, схопивши безкровну руку жінки, побожно приклав до своїх гарячих уст.

Оксана якусь хвилину лежала, заплющивши очі, ніби боячись одігнати прекрасний сон, а тоді підвелася, розкрила пелюшки, і Євтихій побачив маленьку рожеву істоту, що личком так нагадувала когось із його рідні,— чи то батька, чи матір, а може діда Євмена.

— Вилитий ти!—прошепотіла Оксана і, закривши дитя, знову одкинулась на подушках.

— Да, це вже твого роду, Євтихію,—почула розмову тітка Ганна, увиходячи в хату.— Шукайвода справжній. Чорнявий козак і здоровий. Ач гуде, як хтонобіль.

— А це ось тобі листоноша приніс,—згадала тітка Ганна і висунула спід лави фанерний ящик.—І що воно таке там, ніби не дуже й важке, а таки важкеньке. Книжки?

— Хто зна, що воно там,—перекинув Євтихій ящик.— Ніби нічого такого і не виписував.— А - а,—догадався він, прочитавши зворотну адресу.—Подарунок на хрестини. Це вчасно. Посуд тут, тітко Ганно. Дістаньте під лавкою сокирку.

— Який посуд?—не розуміла стара.—По пошті?

— Це може той, що ти казав?—зраділа Оксана.—З твоїми малюнками?

— А ось зараз побачимо,—тремтливим од збудження голосом відказав Євтихій.—Зараз відкрию.

Він швидко працював сокирою, боячись розчарування. Може повертають малюнки в цьому ящику, хто зна. А там ще й гроші назад вимагатимуть. Найбезглуздіші думки ширяли в голові, бентежачи розум. Але в пакунку таки був посуд. Євтихій поставив ящик на лаву і почав виставляти з стружок чашечки, блюда, тарілочки. В сліпучому світлі електричної лампи вони мінилися дрібними малюнками, знайомими і разом чужими оку художника. Тільки роздивившись пильніше, Євтихій упізнав на посуді свої сильно зменшені зарисовки химерних хмар, трохи підправлені й підчищені фабрикою.

— Оце так подарунок!

Він набрав гірку посуду і поклав перед Оксаною.—Глянь, яка краса.

— Прямо око вбирає,—захлиналася тітка Ганна.—Оце чашечки! І скільки ж то вони, матінко моя, коштують? Ну да, звісно, тобі можна купувати...

— Та це, тітко, не куповане,—сказала Оксана.—Це так прислали, даром. Бачите, от цяцьки—гори, лебеді, вода, човен з парусом. Це Євтихій малював.

В голосі її бриніла велика щира гордість за талановитого чоловіка.

А тітка Ганна ніяк не могла добрати.

— Як же ти малював, коли тобі тільки тепер посуд прислали? Чи він у тебе раніше був?

— Я на папері малював, а вони вже перепечатували.

— А,—зрозуміла тітка Ганна і чомусь швидко захрестилася.

Вона згадала Євтихієве малювання при мертвому сині і з жахом дивилася тепер на візерунки чашок, вбачаючи в тому, що вони з'явилися в день народження другого сина, якийсь свій забобонний знак.

Але молоде подружжя не зважало на похмуре шепотіння старої жінки. Збуджені великими радіщами, що їх приніс щасливий день, вони, не соромлячись бабусі, міцно обнялися і злилися в жаркому поцілунку.

— Я скоро на одного тебе працюватиму,— жартував другого дня листоноша, спіймавши Євтихія в сільраді, де він записував новонародженого сина.— То газети, то книжки, то листи щодня носи тобі, а вчора ящик прийшов такий, що доки довів, усі бебехи собі поодривав. На, розписуйся.

Удавано сердито він дав йому телеграму і листа.

СПІШНО ШЛІТЬ ВИСТАВКУ УСЕ НАМАЛЬОВАНЕ ВАМИ,— писалося в телеграмі з наркомату.

Лист був од Кирила Іваненка. Він теж писав про виставку, що має відкриватися за кілька тижнів у художньому музеї, і сповіщав, що там буде виставлено посуд з малюнками Євтихія і самі ескізи.

— Ти вже дістав мабуть той посуд,— правда, прекрасна річ? Мені прислав один комплект директор фабрики з подякою за те, що догадався послати їм твої малюнки. Всі мої знайомі, а серед них чимало видатних художників, щиро захоплені і ніяк не хочуть вірити, що ти простий колгоспник.

— Неодмінно приїзди на виставку,— наказував письменник.— Тут ти побачиш багато цікавого та й договоримося про твоє дальше навчання. З пристані їдь просто до мене, їдь, як додому, моя дружина знає про тебе і горить бажанням зустрітися.

— До речі,— зауважував Іваненко в постскрипті,— тут є одна людина, яка тебе трохи знає, а ти її мусиш пам'ятати добре, бо без неї з тебе, можливо, ніколи не вийшов би художник. Проте, нехай ім'я цієї людини буде покищо маленькою таємницею. Приїдеш сюди,— зустрінешся. А чим зустріч з другом несподіваніша, тим вона приємніша.

Далі йшли поради вчитися, не кидати малювання, багато читати і при нагоді їздити в музеї великих міст.

— Та й тітку Оксану бери з собою скрізь, нехай і вона підтягується, бо найгірше в сім'ї — це ножиці між чоловіком і жінкою. А з твого листа видно, що вони у вас таки намічаються. Отож, як тільки Оксана народить тобі прекрасного сина, так і бери її в роботу, найми вчительку, гроші у тебе є,— нехай вона її вчить, а ти дома підтягуй і допомагай — жінка вона розумна, сама вхопиться за науку.

Євтихій того ж дня спакував свої роботи і послав на адресу, вказану в телеграмі. А за п'ять днів він одержав офіційне запрошення від наркомату неодмінно прибути на відкриття виставки. В супровідному до запрошення папірці секретар писав, що нарком дуже зацікавився роботами товариша Шукайводи і призначає йому в день відкриття виставки свою аудієнцію.

РОЗДІЛ XVIII

Друзі йшли головною вулицею великого міста. В фіалкових присмерках надвечір'я тьмяно блимали кольорові скельця світлофорів і ліхтарів, купаючи свої вогники в мокрому вилиску блискучого асфальту. Ясно горіли реклами великих вітрин центрального універмагу. Повільно крутилися в них стрункі манекени, всіма сторонами обертаючи перед глядачами найновіші фасони, весняного вбрання. Воскові обличчя механічних людей у барвистому сяйві строкатих ліхтариків посміхалися весело, як живі. Різнокольоровою зливою спливало на них барвисте конфетті, створюючи ілюзію буйного свята. Тисячі людей густим натовпом купалися в сяйві розкішних вітрин, повільним потоком спливали по широких тротуарах вулиці. Рум'яні обличчя молоді блискали білими зубами ясних посмішок, широкоплечі юнаки й стрункі юнки жадібно дихали повними грудьми, мрійно вдивляючись у темну синяву квітневого неба з нестійким нагромадженням опалових хмар над обрисами кучерявих садів придніпрянських узвиш.

— Весна!

Статечні старики і бабусі, побравшись за руки, щоб не розгубитись у шумливій навалі весняного натовпу, повільно дибали краями тротуарів і, заздрісно позираючи на молодь, згадували про свій далекий вісімнадцятий квітень.

— Весна!

Строкатим лиснючим потоком повзли обабіч вулиці чорні, коричневі і зелені панцери автомобілів, покірних ясному підморгуванню кольорових світлофорів. То тут, то там суворість чіткого походу моторових жуків порушували по весняному відкриті кузови машин, повні веселих пасажирів. Кувікали сирени, м'яко шелестіли шини авто, десь на суміжній вулиці музикально дзвенів трамвай, рокотом морського прибою були рухливі стрічки людей по обидві сторони вулиці, але й крізь цей шум збудженого міста проникав радісно тривожний кліт журавлиного ключа.

— Весна!

Обвішані мовчазними бубенцями крупних бруньок, тонко пахтіли кучеряві каштани, стрункими сторожами обступаючи лиснючі тротуари. Їхні запахи змішувалися з лісовим духом

синьооких пролісків і хрещатих фіалок, що линули з кошків цвіточниць і букетиків юрби, помножені на пахощі духів і випарів свіжого асфальту, вони невидимим туманом бен-тежної молодості перекочувалися в фіалкових присмерках весняного міста.

— Весна,— захоплено сказав Кирило Іваненко, вдихаючи в себе терпкі запахи вечора.— Вона пахне селом, дитинством, полинем і добровицькими луками.

— І молозивом,— додав Євтихій своє відчуття запахів весни.— Квітень — моя любима пора.

Він ішов поруч Кирила без кашкета, чисто виголений і чепурний, відчуваючи незвичайну легкість з того, що нічим не відрізняється від добре одягненої рухливої юрби. Біло-сніжний твердий комірець чітко окреслював його сильну шия, спускаючи мінливі кольори шовкової краватки під сірий шевіот зручного міського костюма. Твердо ступаючи довгоносими черевиками, він зовсім не відчував незручності незвичайного одягу, так ніби ходив у ньому з дитинства. Десь поділася селюцька неповороткість і розмашиста важка хода, ніби залишилася вона назавжди у Кириловій квартирі, схована у юхтових чоботях.

— Дивак я,— згадав Євтихій свій переляк перед незнайомими речами, що їх виклав на прилавку продавець. Довго довелося Кирилові умовляти й переконувати його в тому, що не так то й важко зав'язувати галстук і що добрий костюм набагато кращий, ніж найрозкішніша толстовка та плісові штани, а чоботи влітку тільки ноги парять, хоч нехай вони будуть з найтоншого шевра. І відчуваючи тепер якусь легкість у всьому тілі, Євтихій був вдячний другові за виявлену стійкість в умовлянні.

— Звичайно, так краще.

А письменник тим часом продовжував почату розмову.

— Це прекрасно,— говорив він Євтихієві.— Значить, у нас цілком однаковий смак. Я теж найбільше з усіх місяців люблю бруньчастий квітень, і коли ти пригадуєш, в моїх творах найкраще виписано саме квітневий пейзаж. Квітень — це народження, квітень — молодість, розбухання животворних сил природи, усього життя. Коли хочеш, квітень — це вся наша країна, соковита й бруньчата в своєму величому становленні з рясними пагінками прекрасних і свіжих починань, що несуть відмододження древньому всесвітові, щастя людству.

Письменник говорив запально й щиро, і ці захватні слова проливали в мозок Євтихія, як його власні думки, матеріалізовані в точних формулюваннях. Саме про це, нехай напівсвідомо, думав він, коли писав ескіз для Наталчиного килима. Та мабуть не доніс він своїх марень на полотно, раз здалося воно інструкторові охматдितівським плакатом.

— І вони почувають це,— показав Кирило на велике від-

криті авто з прапорцем чужоземного консульства, повне похмурих, надутих людей.— Їх не радує наша весна, наш прекрасний буйний квітень. Череваті людиці чують в тих он ямарках на чистому небі жакні грімсвого близького смертного часу.

За віддаленою асоціацією Євтихій згадав добровицьких „чужоземців“, що їх зустрів в останню хвилину свого від'їзду.

Вже стоячи в черзі на похідні до пароплава, він помітив незвичайних, як для Добровиці, пасажирів з міцними чемоданами, зручно зв'язаними вузлами і постелями, рясно обклеєними квіточками далекої подорожі. Пасажири виходили з пароплава метушливою юрбою. Попереду йшов цибатий парубок у картатій сорочці, заправлений у вузькі штани, які були підібрані добротними гетрами. З його голови зсувалася притиснута великим чемоданом на спині гостроверха широкопола шляпа. За парубчаком без шапки йшов лисий чоловік з чисто виголеною шкірою зморшкуватого лиця, далі трое дівчат, ще один хлопець, всі навантажені валісками, вузлами, згортками постель.

Замикала незвичайний похід старенька жінка, спітніла і заклопотана, а може й зморена під важкими речами.

— Майкл, чуєш, Майкл! — просячим голосом гукала вона до переднього парубка.— Ну, я тебе прошу, будь обережніший і пусти тата наперед... Майкл, дитино моя...

Парубок повільно повернувся до пароплава і, блискаючи карими очима спід насуплених брів, обурено огризнувся.

— Мамо! Скільки разів вам говорено, що я тепер не Майкл, а Михайло. Михайло Федорович!

Тільки по цій розмові Євтихій дізнався про те, хто ці кумедні подорожні, і гукнув до шофера колгоспного грузовика, що привіз його на пристань.

— Якове, агов! Зачекай, ось пасажири. Забереш дідового Лаврентієвого сина...

Сказавши це, він посунув за чергою на пароплав, показує квитка вартовому матросові. Пароплав давав останній поривчастий гудок, наказуючи підіймати східні.

Євтихій швидко зійшов на палубу і глянув на грузовик. На нього вже летіли речі зраділих пасажирів, і тільки лисий дядько, ніби байдужий до всього, стояв на колінах, припавши устами до піскуватої землі.

Згадавши, що про сина діда Лаврентія зває й Кирило, Євтихій сказав:

— А наші американці таки приїхали.

— Які американці? — не зрозумів письменник.

— Ті, що ти листа читав. Пам'ятаєш — не нашою мовою. Ну, як приїздив у Добровицю.

— А, — згадав Іваненко, — це того білого дідка. Чудний він, білий аж прозорий, мов димок. — Так, кажеш, приїхали?

— Приїхали,—сказав Євтихій і докладно розповів про свою недовгу зустріч із переселенцями.

Друзі виходили до круглого майданчика, що від нього тікала в протилежні сторони нова вулиця, зникаючи одним кінцем за вигин зеленої гори з древнім пам'ятником на вершині, а другим підіймаючись між високими будинками в нагірну частину міста, славу своїми гаями пахучих лип.

Людей тут було менше, проте машини кружляли безгучно, завертаючи поза великою клумбою, що вінчала майдан, ніби їх зігнали сюди з усіх вулиць міста.

— Тут,—показав Кирило на великий будинок, що монументальними колонами впирався в білий мармур широких сходів.

Але Євтихій сам уже помітив мінливі літери з сліпучих лампочок, які, то притухаючи, то загоряючись з новою силою, писали на фронтоні будинку вогневі слова:

ВИСТАВКА НАРОДНОЇ ТВОРЧОСТІ.

Проходячи повз кам'яних левів, які, поклавши важкі кудлаті голови на передні лапи, мертво стерегли широкі сходи, молодий художник відчув терпкий нервовий дріж, що пройшов у нього поза шкірою. Він відкашлявся, як перед співом, і, весь тремтливий від раптової тривоги й неясних сподівань, прискорив кроки, наздоганяючи друга.

Увійшовши в залитий світлом вестибюль і глянувши на статечних дідів, що стояли на дверях, бородаті й поважні в своїх блискучих лівреях, Євтихій розгубився ще більше. Його охопила така дрижка тривоги і страх, що не будь тут Кирила, він повернувся б назад в освоєну вже метушню вечірнього міста.

Але увійшовши за письменником у перший зал і глянувши на експонати, він зразу заспокоївся і з жадібною цікавістю кинувся розглядати виставлені речі.

Високі стіни залу були густо увішані вишиваними сорочками, мережками, манішками, вставками й комірцями. Під кожною річчю чорнів друкований напис—хто, яка колгоспниця й з якого району працювала над нею. Були тут найрізноманітніші зразки, узорі і малюнки численних жанрів старовинного мистецтва—вишивання, і гладь, і низь, і хрестики, і вирізування. Барвисті мережки, прекрасно виконані здебільшого чорною й червоною запліткою, збирали око, приваблювали своєю художньою тонкістю й закінченою майстерністю.

Євтихій вдивлявся в ці візерунки, і в його пам'яті пропливали яскраві картини й спогади з далекого дитинства, чомусь приходили на пам'ять казки старої бабусі про живі містичні квіти, що вміють говорити, про трилисник щастя, чарівну папороть, про химерних тварин, яких домальовувала його уява, спостерігаючи рухливі хмари осіннього неба.

Коло експонатів товпилося чималенько глядачів, одягнених по-міському але траплялися між ними жінки й чоловіки, прибрані в корсетки і чумарки, схожі на ті, що рясніли на стінах. То були, очевидно, такі, як і Євтихій, учасники цієї незвичайної виставки.

У кутах залу вишиваними й витканими ширмами були відгороджені цілі кімнати, устатковані зразками народних меблів. Височіли білі печі, розмальовані за стародавніми малюнками, важкі стільці, столи й канапи з дубового дерева вражали своєю масивністю й чистотою роботи, горіли в мистецьких мисниках стильні череп'яні миски, чашки й інший посуд, переливаючись васильковими відблисками вогників на лиснучій жовтавості кріпкої поливи.

Другий зал був геть чисто увішаний народними килимами, що їх виготовляли спритні руки колгоспниць. Важко собі уявити, як ці малописьменні жінки з таким смаком і високою художньою чуйністю користуються кольорами й лініями, створюючи чарівні мистецькі зразки.

Великою природною обдарованістю майстрів віяло від експонатів,— були це вишивки, килими, ганчарні роботи чи різьба по дереву.

Коли б не Кирило, Євтихій цілий вечір, а може й цілу ніч ходив би по цих залах, забувши все на світі, дивився б і дивився на рясні плоди могутнього народного таланту, але письменник підганяв його, нагадуючи, що часу мало, швидко почнеться відкриття, а експонатів стільки, що однаково сьогодні всіх не передивишся.

— Треба глянути, де твої речі виставлено.

Євтихій згадав про свої малюнки, і холодний страх знову виступив на його чолі важкими крапельками поту. Він яскраво уявив собі, якими мізерними здадуться на тлі цього горіння пишних фарб його мізерні картинки, і враз пошкодував, що поїхав сюди на сором і глум, який можна було заздалегідь передбачити.

Проте він покійно йшов за Іваненком із залу в зал, трохи аж хитаючись, як п'яний, і перед його очима нескінченними стрічками пливли щедрі витвори мистецьких трудящих рук, один яскравіший другого, і на кінці цих стрічок, як ганебне завершення своїх дерзких бажань, Євтихій бачив свою неоквиру мазю,— провалитися б йому в той час, коли рука уперше взялася не за своє діло.

Обійшовши всі зали нижнього поверху, вони рушили за юрбою по сходах угору. Євтихій почав заспокоюватися, вирішивши, що очевидно в останню хвилину хтось тямкий зняв його речі з виставки, помітивши їхнє убозтво. Але ступивши на майданчик другого поверху, крізь розчинені двері він побачив знайомі плями Наталчиного килима і свої акварельні малюнки.

Він знову похолов і, переступаючи через поріг, раптом подумав, що мабуть з таким почуттям іде под обух на різницю віл.

А Кирило Іваненко вже читав через голови юрби перед килимом чіткий напис.

— Творчість художника - самоука, колгоспника села Добровиці Євтихія Шукайводи.

Протискуючись між людьми, він пішов ближче до Євтихієвих робіт.

А Євтихій, як увійшов у зал, так і зацікавився у тривожному спогляданні килима і своїх малюнків. У вухах йому дзвонно гуло, як змалку на великодній дзвіниці, серце стукотіло суцільними ударами, здавалося, воно ось-ось вискочить із гарячих грудей. Але чим далі він дивився на свої роботи, тим вільніше билось воно, і стишувався, спливав із вух дзвонний шум. По хвилі Євтихій уже починав розбирати захоплені виставки юрби.

Йому здалися не такими вже поганими його малюнки, як думалося внизу, а килим так просто нічим не поступиться перед баченим тут, — збрехав, виходить, інструктор, так, збрехав, ні біса не розуміє він у мистецтві.

— Прекрасно, — лунало в юрбі. — Знаєте, такий настрій!

— Справжня весна. Як надворі.

— А ви помічаєте, яка тонка гра кольорів?

— Ні, ви зверніть увагу на очі жінки. В них горять святі почуття материнства!

— Що не кажіть, а здорово!

— Колосальна сила. Справжній Рубенс.

— І це простий колгоспник малював?

— Ніколи не повірю. Розстріляйте, не повірю.

— Тут видно руку майстра.

— І він тут, цей Шукайвода?

— Кажуть, ніби тут, а хто його знає?

Сотні очей шукали в залі невідомого творця килима й малюнків, але нікого схожого на нього не знаходили. Найдовше погляди спинялися на сивому дідкові з кушавою борідкою, що стояв осторонь у синій чумарці й широких штанах.

— Невже то він? — хотівся натовпом придушений шепіт. — Не може бути, щоб стара людина відтворила цю молодість, буйну силу, плідну насагу життя...

А Євтихій тим часом стояв у натовпі, слухав репліки і розглядав її столике обличчя. Люди були тут такі самі, як і на вулиці, як і там, у нижніх залах, але тепер серед них було більше значних чоловіків, з довгим волоссям або зовсім лисих, що своїм одягом чимсь вирізнялися з юрби. Здебільшого були вони в плисових блузах з широкими галстуками або в наймодніших костюмах, зразків яких ще не встигла підхопити юрба.

— Мабуть, художники,— подумав Євтихій і прислухався до розмови двох сусідів. Вони, так само, як і багато глядачів, сперечалися про те, хто міг намалювати ескіз килима і ці чудесні акварелі.

— Безумовно, не колгоспник,— казав один, з опуклим черевцем, що відстовбурчувало поли картатаго піджака. Євтихій глянув на його широкі штани і побачив, як вони смішними гузирями понадувалися над вузькими гамашами.

— Напевне якийсь попівчико або ще якийсь сучасний „різночинець“,— твердив черевань.

— Може й колгоспник,— напівзгоджувався з ним носатий блондин з випнутими по-верблужому губами.— Це можна допустити, але видно, що він безумовно багато вчився. Так, так, хіба мало було таких, що вчилися в закордонних академіях, а за роки революції опростилися і стали селянками.

— Ні, ви гляньте на отой містичний малюнок з мальвою на снігу. Хіба доступне таке видовище уяві простого колгоспника?

— А голі пастушки коло озера. Це ж справжній Тиціан. Ні, ніколи не повірю.

Євтихій слухав розмову і міцно стискував губи, щоб не вибухнути розгонистим реготом. Та його відірвав від спірки двох голосний поклик Іваненка:

— Де ти, Євтихію? Товаришу Шукайвода!

Натовп розступився, і од килима просто на Євтихія вийшов Іваненко, а за ним ще кілька чоловіків. Серед них один був чимсь знайомий Євтихієві, десь бачив він його, може на портретах.

— Ось де він, а ми його шукаємо.

Письменник обійняв друга і, легенько підштовхуючи його наперед, сказав:

— Оце і є Євтихій Шукайвода. Прошу знайомитися.

Кирилові знайомі один по одному підходили до Євтихія і, тиснувши йому руку, вітаючи з успіхом, називали свої імена.

Були це відомі письменники і художники, що їхні прізвища Євтихій зустрічав у газетах.

Доки вони знайомилися, чоловік, який здався Євтихієві чимсь одмітним, стояв осторонь, пильно вдивляючись в молодого колгоспника розумними карими очима. І тільки тоді, коли привітався й одійшов од Євтихія останній з тих, що вийшли з гурту, одмітний незнайомиць підійшов до нього і спитав, загоряючись ясною посмішкою:

— Впізнаєш?

— Пізнаю!— раптом сказав Євтихій, блискавично згадавши „Верного“, горячий пароплав і гори акварелі.

— То-то ж,— жартівливо суворо сказав Махтей Когут і, міцно обнявши молодого художника, тричі по-селянському поцілував у губи.

— На добре пішли партизанські фарби,—промовив він у напруженій тиші привишкої юрби і, ніби витираючи за-
порошене око, змахнув з вії розчулену сльозу.

Відкривав виставку колишній добровицький партизан Матвій Когут. Він говорив схвильовано й пафосно, на яскравих прикладах і зразках показував великий розквіт народної творчості в країні соціалізму. Пафос і схвильовання, поєднані з ліричними відступами й зворушливими спогадами, гіпнотизували слухачів, і великий зал тонув у німому мовчанні, підкреслюючи дзвінкий голос промовця.

Євтихій стояв поруч Кирила, тримаючись за його руку, і нервовими потисками сейсмографічно занотовував коливання настрою полоненої юрби. Підготовлені баченням у великих залах, слухачі жадібно ловили яскраві слова, що в них вони знаходили осмислений підсумок великої роботи, яка буйно квітне в країні животворної праці.

— Товариші,—говорив Матвій Когут, показуючи на стіну.— Гляньте на картину, зображену на цьому gobелені. Бруньчасті пагітки росяних дерев тягнуться до вродливої жінки, що поливає сад. Весела пташка співає на соковитому вітті, оживають трави, і квіти тягнуться до голубого неба, гаряче сонце щедро ллє життєдайне тепло на весняний сад і на жирну землю, що її засівають колгоспники. Буйне народження прекрасного життя майстерно показав на своїй картині колгоспний художник Євтихій Шукайвода. На килимі квітен, квітен в наших залах, квітен мистецтва великого народу, що переживає весну великого життя...

Зливою оплесків вибухнув нестримний ентузіазм, велика любов до квітневої батьківщини з буйною паростю щасливого життя.

Довго не міг продовжувати свою гарячу промову старий партизан. Оплески змінилися захватними вигуками на честь тих, що через великий Жовтень привели країну до щасливого квітня і що ведуть її до ще прекрасніших місяців плідного, невмирущого літа. Гукав письменник Іваненко, гукав дідок у синій чумарці, гукав Євтихій, гукав скептик у гузирястих штанах—весь зал дрижав від нестримних почуттів буйної радості й великої любові.

А коли зал стих, у нього враз увірвалися нові шелесливі звуки, звуки щедрого квітневого дощу.

Весна 1936 р.

С. Маршак

ВІЙНА З ДНІПРОМ

Там де клекіт, шум і піна, —
Всемогутня людина
так сказала до Дніпра:
Гей, незламною стіною,
обшивною, кам'яною
задля нашого ж добра
зупинить тебе пора!

Ти
падеш
углиб
з вершини,
ти здвигнеш
у хід
машини.

Ні, — вода відповіла
на таку гостру мову —
щоб то датись на підмову —
не така вже я й мала.
Цим мене ти не злякала,
бо все 'дно я не боюсь,
Що б ти там не витворяла —
я нізащо не скорюсь.

І ось в ріці непрошена
залізна стіна.

І ось вже оголошена
війна, війна, війна.
Під'ємний кран
стає на бій,
двадцятитонний
громохкий,
несе
в простертім
держаку

чугунний молот
на гаку.

За ним
бурильщик
бурувн.
На трьох ногах
трясється він.
В руці у нього
тонкий спис,
в граніт ударив —
наче вріс.

Ось екскаватор
паровий,
він рие землю
мов живий,
він головою
в камінь б'є —
аж пил
і пар
за ним
встає.

Де човни гойдали зибки —
там працюють вже лебідки.
Де шуміла осока —
лине дим з паровика.

Там, де риби плюскотались —
динаміт стрясає камінь.

За Дніпром з того кінця
ясне світло світиться.
То сигналом іздала
лівий берег промовля:

Заготсвили бетона
триста тридцять три вагона,
а ще й вивезли от-от
землі кубів дев'ятсот.

Як ваш успіх,
заохота, —
Як іде у вас
робота?

За Дніпром з того кінця
ясне світло світиться,
то сигналом іздала
правий берег промовля:

Ранортує
правий берег —
кожен молот,
кожен деррик,
кожен лом
і кожен кран
виконують
пром - фін - план.

Дні
і ночі
люди
робочий —
все з Дніпром
війну
він точить.

І встають — підводяться,
мов ростуть із дна ріки,
в рівний ряд розходяться
крутобокії бики.

Круг биків бушує піна,
аж шпуге то тут то там.
Та не страшно це бикам,
бо вода їм по коліна.

Там де клекіт, шум і піна,
всемогутня людина
так сказала до Дніпра:
Гей, незламною стіною,
обшивною, кам'яною,
задля нашого ж добра
зупинить тебе пора!

Щоб,
зриваючись
з вершини,
переможена
вода,
ночі й дні,
усе життя -
в рух
приводила
машини
та ще й поїзд
на путях.

Щоб
остільки

повних
бочок
марно -
тратної
води
здобували
для робочих
густо хліба
і руди.

Щоб
електрика
в чорнозем
впевнено
плуги
вела.

Щоб
увечері
світило
в вікнах
міста
і села.

Переклав Павло Тичина.

Андор Габор

КАЛЕНДАР

ОПОВІДАННЯ

Якщо поставиш мені кухоль пива, я тобі все розкажу. Ого, мій хлопче, життя зовсім не таке просте, як ти собі уявляєш. Форма? Ні-і. Я її більше не ношу. Да, да, я був у штурмовиках - охоронниках. Був навіть начальником команди, да! Чудовий чин! Бувало, відчуваєш себе просто якимсь небожем у милого бога. Було колись. Тепер я вже не в штурмовиках-охоронниках. Якраз ні. Звільнений, да. Знятий з посади. Ну, вигнаний, коли хочеш. З того часу справи йдуть погано. Не дають мені ніякої роботи. Можу стукатись, де хочу, але скрізь людям пахне отим самим, мене збуваються брехнею, не знаходять для мене вжитку. Ну, думаю собі, піду ж я тоді працювати на завод. Так ні ж, мій хлопче, нічого не вийшло, надто вже відвик. Здавалося — кістки тріщать у тілі. Адже я в штурмовиках-охоронниках від 29-го року, я ж нашому вождеві шлях до влади рівняв, да, рівняв! Служив Адольфові вірно, як пес, а тепер... Я взяв собі подругу. Вона заробляє. Де? Де, питаєш? Ну, де ж, дитино, не прикидайся дурником. На Фрідріхштрассе. Та інколи вона буває скупа. Сьогодні вона дала мені тільки пів марки, і я вже залишив їх у Ашінгера. Поставиш мені ще кухоль, я розкажу тобі всю історію так, як вона була. А відносно подруги мені не соромно ніскільки. Адже й наш великий патрон, Горст Вессель... Та ти ж знаєш! Ну, ото ж. Дякую, мій хлопче, пиво гарне. Влітку 34-го року, після великої чистки серед штурмовиків, прибув я на службу до концтабору в Лінденберзі. Знаєш ти цю крамничку? Мені призначили бараки №№ 1 і 2. Командир загону Овершейдт каже мені:

„Я сподіваюся, Пельціг, що ви упораетесь з тією новолоччю!“

В бараці № 1 містилася якраз комуна. Тридцятьох хлопців, здебільшого з Берліна, як один — запеклі більшовики, свині собачі. Взяв я їх міцно в руки, можеш мені повірити. Вивчив їх марксизму, можеш бути певним. І от 5 чи 6 листопада черговий повідомляє мені, що в 1-му бараці го-

туються до якогось свята. На стінному календарі хтось окреслив чорне число 7 рамкою з червоних рисок.

„Що ж це за день?“ запитав я чергового.

„Якщо я правильно почув,—каже той,—то це роковини руської революції“.

„Вони говорили про це?“

„Вони шепочуться!..“

Он як, подумав я. Виб'ю ж я з них і те свято і те шепотіння. „Поклич мені старосту“, кажу я, себто того старого кабана, що ми вже зовсім скалічили биттям.

„Ну, товаришу Штейнмец, що має трапитися 7-го? Хто окреслив цей день на календарі червоною рамкою?“ питаю його я і б'ю його в морду.

Він же не знає нічого. Нічого не знає, свиня собача. Ні про 7 листопада, ні про червону рамку. Я йду особисто в барак. Встати! І питаю у тварюк:

„Хто окреслив 7 листопада червоною рамкою?“

Ніхто не відповідає.

„Хто знає злочинця, повинен назвати його!!“

Ніхто не відповідає.

„Кожного п'ятого в темний карцер!“ кажу я і наказую вивести шістьох відрахованих мною чоловік. Решті я кажу:

„Щоб червоний день справді залишився вам у пам'яті, 7-го ви не матимете їжі!“

Ранком сьомого йду я знову до бараку—на переклик.

„Сьогодні, отже, вам нема їжі, свині. Коли ж ви назвете злочинця, вам видадуть жратву і шестеро вийдуть з карцера!“

Ніхто не озивається. Я роздаю кілька ляпасів і наказую на кухні, щоб їм перед виходом на роботу не давали ні кофе, ні навіть хліба. І нічого, мовчать... Такий уже вони, мій хлопче, запеклий народ. Нічого з них не витягнеш... Опівдні женуть їх з двору до столу. Я надумав виставити перед ними їхні порції, щоб вони відчули справжній апетит. Але я стояв тут же і командував:

„Їжі не торкати!“

Вони сиділи з великими від здивовання очима. Далі я наказав їм встати, взяти тарілки й рушити маршем до 2-го бараку, де теж сиділо тридцятьоро чоловіка, але не комуністи. Комуністи повинні були поставити тарілки перед ними, заявивши, що вони дарують їм цю другу порцію в честь червоного свята... Хіба ж це не було правильно? Чи ж не повинно було покарати свиней тим, чим вони погрішили? Хіба ж я, начальник команди, не мав права карати їх так, як хотів? Мав? Алеж ув'язнені 2-го бараку нічого не зрозуміли. Я змусив старосту комуністів точно розповісти, в чім справа, і регулював його доповідь штурханами в зад. Далі я скомандував: „Поставити тарілки!“ і наказав їм вийти. От і

добре... Ні-і, зовсім не добре. Бо що спало в голову тим тридцятьом у 2-му бараці? Вони не торкнулися їжі собачих свиней 1-го бараку! Черговий повідомляє мені про це. Я йду туди, вишивкову їх, посилаю й від них кожного п'ятого в темний карцер. Не допомагає. Не їдять другої порції. Я не даю їм закінчити обіду, забираю у них і їхню власну порцію. Не допомагає! Вони виявляють солідарність. Що? Що ви виявляєте? Со-лі-дар-ність?? Ось я вам покажу, що це таке — солідарність із руським листопадним святом! Я наказав увесь кінець дня після обід муштрувати обидві свинячі банди на дворі. Ішов дощ зливою, в дворі хлюпала вода, ноги грузли в бруд по щиколодку. Я змушував їх падати на коліна й на черево, та так, щоб бризки вгору летіли. Вставай! Лягай! Вставай! Лягай! Половина їх не витримала, половина схопила грип. Я вам покажу, що таке справжнє червоне свято! Один з них згодом здох від запалення легенів. Ну, й добре. Але увечері обидві банди заспівали Інтернаціонал, і перше ніж я встиг добігти до бараків, щоб довести їх до порядку, мене покликав начальник і гримнув на мене так, що й уявити собі не можна:

„Пельціг“, — кричить він, навіть не називаючи начальником команди, — „чи ви не збожеволіли?“

Я хочу спитати, чому й чого ради? А він гримає далі:

„Дурень! У вас солома в голові замість мозку! Ви розводите тут пропаганду за комуну!“

„Я? Пане...“

„Мовчать, інакше я накажу вас заарештувати!“

Мене? Заарештувати??

„Весь табір шепочеться про листопадове свято, про руську революцію і так далі, і так далі! І все це тільки через вашу безмірну дурість!“

Я сказав йому, що на стінному календарі була червона рамка... Але він не дав мені доказати:

„Червона рамка? На календарі? Та ви ж худоба! Кому пошкодили чотири червоних риси на календарі? Чи може ви справді гадали, що ми в концтаборі можемо вим'яти націонал-соціалістів з цієї братви? І замість того, щоб притушити справу, ви витягли її на світ так широко, що вона попливла вже по всіх вулицях і переулочках! Зараз уже в двох бараках співають Інтернаціонал! Знаєте ви це?“

„Я знаю, я хочу...“

„Що ви хочете, осяче ви вухо! Ви хочете погнати їх в інші бараки, щоб і там заспівали? Геть звідси, дурню!“

Через кілька днів мене звільнено...

І все... Сьоме листопада... Цей день я собі зятяблю. Відтоді я й ходжу в цивільному. Не до смаку мені це, мій хлопче. Праця — найвища честь... але не для колишнього штурмовика-охоронника. Постав мені ще кухоль, я розкажу тобі

про свою дівчину. Не ставиш більше? Теж солідаризуєшся з комуною? Бувай, мій хлопче. Невдячність — плата шляхетним. Коли підемо на руських, то я вже й дитини в материному череві не помилую. Зруйнували вони мене своєю революцією!

З німецького манускрипту переклав
Євген Касяненко.

Олександр Корж
РАДЯНСЬКИЙ ОБРІЙ

1

Мое дитинство, може я недобрий
Перед тобою, але що робить:
Я покохав новий радянський обрій,
Та й як мені його не полюбить.
Який він був, пригадую я добре:
Маячило дві-три сухі верби
Та вітраків куркульських хижа купка
Та ще цегельня пана Котолупка.

2

А нині, що моїм очам відкрито:
Замість порослих бур'янами меж,—
Немов кургани, всюди скирти жита,
А ген за ними — тракторів кортеж.
Йй здіймаються над полем гордовито
Дві кам'яниці силосових веж.—
Буєє міць колгоспу „Косіора“.
Чи ж це було, мое дитинство, вчора?

3

Було так пусто, непривітно, голо,
Кричала галич вічно на біду.
Сумні пісні я чув на цьому полі —
Про горе, злидні, втому, самоту.
І був не вітер, — відгуки ведолі
Вчувалися і тамечки і тут.
Печаль блукала всюди по дорогах.
Мое дитинство, як сумний твій спогад ...

4

Ось обіззався лунко паровоз
На дачному новому полустанку.
І де колись мій любий друг Барбос

На ховрахів був полював щоранку —
Посьолок там ; кругом отари коз.
Впізнай тепер її — Глухую Балку!..
Від полустанка йдуть робітники.
Скажіть, не ви — вчорашні батраки ?

5

Чи діти їх?.. Швачки, шофери, ткалі ...
І сміх і гомін чути полем скрізь.
І комсомольські співи залунали,
Аж стрепенувся пожовтілий ліс.
Вчувалося, верхи дерев шептали :
Жить стало краще, жити — веселіш ...
І я, ступаючи на кожний горбик,
Кажу : привіт тобі, радянський обрій !